КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 10.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЖОВТЕНЬ 1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

ОЖИВЛЕННЯ В ПРОМИСЛОВІЙ ПРОДУКЦІЇ СВІТА.

Згідно з обчисленнями німецького Конюнктурно-дослідчого Інституту, коли приняти світову промислову продукцію 1928 року за 100, то в грудні 1932 року ця продукція впала була до 73,4. В середині 1933 року індекс показує вже зріст до 91,4. Правда, в цім зрості значну ролю грає виробництво СРСР, яке росло в наслідок пятирічки. Без СРСР індекс виносить 85, що всетаки означає поважне оживлення промислового виробництва. Найбільше оживлення було в Спол. Державах (порівнуючи з 1932 роком зріст на 50,8%), далі у Франції (16,1%), Японії (15%) і Німеччині (14%).

Найповажніше зростало виробництво заліза, нафти, автомобілів, також текстильних виробів та паперу.

МОТИВИ РУЗВЕЛЬТОВОЇ АКЦІЇ.

Що голосна Рузвельтова акція (скорочення дня праці при незменшених заробітках) спирається на свідомій оцінці причин крізи, про це свідчить наступний висказ американського ґенерала Джонсона, того, що з доручення Рузвельта веде цілу акцію. Як доносить „Neue Züricher Zeitung“:

„Ґенерал Джонсон, подає як причину індустріяльної експанзії минулих років н е р і в н і с т ь у р о з д і л і д о х о д і в. Завелика частина доходу з господарства була вжита на розбудову продукційного апарату, а замало його доходило до народньої маси, щоби їй дати змогу купувати випродуковані добра. Відси домагання про піднесення закупочної сили мас, при рівночаснім державнім нагляді над виробництвом і цінами. На скільки ця думка стояла на першому пляні у виборчій кампанії Рузвельта, про це свідчить зрештою його книжка п. з „Погляд вперед“, видана тоді, як він обіймав урядовання. У цій книжці находимо закид, що з попередніх великанських зисків замало оберталося на зниження цін, підвишку платень та розділ дивіденд. Споживача, робітника і посідача акцій призабули, а з зисків будувалося нові й непотрібні фабрики, які нині стоять мертві, без заняття“.

З цього цитату бачимо, що новий президент Спол. Держав вважає головною причиною крізи занизьку консумцію господарських дібр, занизькі заробітки робітників і фармерів, при рівночасній сильній розбудові нових підприємств. Ось якою дорогою прийшло до жахливої диспропорції між продукцією й комсумцією, себто до крізи.

(Перелітаючи думкою на цей бік земного ґльобу і обсервуючи насильну і надмірно приспішену розбудову промислу в С. Р. С. Р. при

зменшених реальних заробітках населення (головно селян) — питаємо себе: чи ціла пятирічка не є явищем того самого роду, що й американська недавня доба „раціоналізації“ і „просперіти“?

КРІЗА В СРСР І ЗМЕНШЕННЯ ВИРОБНИЦТВА.

Тоді, як в капіталістичних країнах то тут то там є признаки задержання спаду конюнктури, а навіть і деякої звишки, з СРСР доходять якраз протилежні вісти. Вже сам факт масового голоду і то в самих збіжевих районах звернув на себе увагу; але тепер є вже зовсім автентичні інформації про застій і занепад життя також у промислі.

Поширений і розбудований в ході першої пятирічки совітський промисл є хорий в самих початках свого життя. Як виходить з самих большевицьких журналів („Экономіческая Жизнь“, „За Индустрализацию“, „Большевик“ і т. д.), продукція в більшости підприємств не виплачується, і то мимо того, що держава дозволяє визначати можливо найвищі ціни на промисловий товар і піддержує стару політику ножиць з цінами продуктів села. Як пише „Экон. Жизнь“ 9. IV. ц. р., промисловість не є в силі платити своїх зобовязань, залягає по пару місяців з виплатою робітничих заробітків та з виплатою державній скарбниці оборотового податку. Справа податкових залеглостей окремих підприємств вже нераз розбиралася Найвищим Судом, який стверджує постійно „викривлення ідеї господарської калькуляції“. Экон. Жизнь з 10. квітня ц. р. стверджує, що підприємства задовжуються одні у других (за сировини, матеріяли то-що) і не платять доставцям.

Комісаріят Важкого Промислу розпорядком з дня 5. травня ц. р. був приневолений в н-тий раз зарядити, що довги підприємств перебере на себе державна скарбниця.

Нічого очевидно не поможуть чергові погрози про притягнення до „найвищого виміру кари“ керівників підприємств за недодержування „режіму економії“, за переступування приписаних норм адміністраційних і продукційних видатків, бо все це було і практикується від 15 літ з лишком, а наслідків як нема так нема.

Якіж причини дефіцитности підприємств, що працюють можна сказати при ідеальних умовах, коли вони мають на 100% монопольне становище, без конкурентів, коли державна власть йде їм у всім на руку і ціни їм признає можливо найвищі?

Кріза, що тепер опановує совітський промисл, носить вже характер крізи збуту. Тоді як в ділянці хліборобських продуктів є дійсний брак товару (з відомих причин—колєктивіцизації)—промисл почав в цьому році терпіти, навпаки, через те, що не має кому продавати всеї своєї продукції. Нема досить покупців на промисловий товар, бо головний їх набувач — хлібороб доведений до крайної бідности.

Виходом з цього положення може бути тільки:

а) обмеження промислового виробництва,

б) здержання дальших кроків що дороз будови промислу (другої пятирічки).

На цю дорогу фактично і вступив уряд Сталіна, хоч про це й не розписуються широко щоденні політичні часописи, а відповідні відомости треба вишукувати у строго фахових виданнях.

Отже: плян видобуття нафти на рік 1933/34, який в останньому році пятирічки передбачував добуття 44 міліонів тон ропи, зменшено до 24,4 міліонів. Плян виплавки чавуну (сирого заліза) зменшено з 17 до 9 міліонів тон. Плян будови хліборобських машин з 940 міл. рублів зредукований в 1933 р. до 550 міл. рб. (Przegl. Gosp. 15. IX.).

Зменшення виробництва тягне за собою зменшення заробітків виробництва, а тим самим і його видатків на прохарчування. Державний скарб улекшує собі господарку і тим способом думає шляхом дефляції перебути тяжкий час.

Як бачимо — СРСР переживає тепер ті самі явища, що були на початку сучасної кризи в Європі й Америці. Даремно твердить большевицька теорія, що господарство СРСР оперте на зовсім інших підставах, як решта світу. Закони економіки скрізь однакові.

ГІТЛЄР — ПРИХИЛЬНИК КАРТЕЛІВ.

Богато шуму наробили в Німеччині законодатні акти гітлєрівського уряду в справі картелів і центральних організацій промислу. „Націонал-соціялістична партія“ перед своїм приходом до влади, як відомо, управляла голосну агітацію проти капіталізму, як такого, обіцюючи його „осідлати“ і взагалі поставити капітал на службу загального добра. Тому чимало здивування, а то й протестів з боку власних людей піднеслося, коли дня 15. липня ц. р. появилися два декрети що до картелів. Сподівалися, що декрети підуть в напрямі дальшого утруднення роботи цих великокапіталістичних організацій. Тимчасом сталося не так: декрети станули на становищі, прихильнім ідеї картелізації. Передвиджено навіть можливість примусової картелізації опірних („аутсайдерів“). Перший декрет улекшує картелям підношення цін (в противенстві до картельного закона з доби демократичного режіму). Другий декрет скріплює вплив держави на картелі; заснування нових підприємств може бути заборонене урядом (що теж буде на руку картелям).

Друга справа, що звернула на себе загальну увагу, це відношення уряду до промислу. Хоч уряд, як відомо, опанував насильно всі робітничі професійні організації і кооперацію та обсадив їх людьми своєї партії, то по відношенню до центральних організацій промислу і банківництва не проявив ані частини тої енергії. Організації капіталістичного світа залишено в решті решт у спокою і з їх власними виборними провідниками, а навіть два видні мужі промислу, Крупп і Тиссен, удостоїлися чести бути покликаними, як дорадники уряду в господарських справах.

Життя таки зробило своє і гріш взяв верх над обіцяним словом. Навіть орган Лєвіятану не скриває того факту, пишучи:

„господарську політику уряду Гітлєра можна сьогодні охарактеризувати в дуже коротких словах: усі великі пляни перебудови німецького господарства з капіталістичної форми на станову і достосування ролі цього господарства стисло до вимог розвитку міці держави відкладено на пізніший час“. (Przegląd Gospodarczy 1. IX 1933).

ДАЛЬШИЙ ПОХІД ПРОТИ КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ.

Ми зареєстрували у вересні, яким способом насильно відсунено від урядування в нім. кооперації її виборний провід, а на те місце

поставлено урядово-партійних комісарів. Верховний диктатор робітничої справи, професійних союзів і кооперації, др. Лей (Ley) в своїй декларації з 15 травня подав такі блищі мотиви своєї діяльности:

„Німецький фронт праці обійняв сьогодня провід над споживчими кооперативами... Пг. директор банку Міллєр обійме провід над цими кооперативами.

Сама наша акція — це буде акція звивання („Abwicklungsaktion"). Це значить, що дальшої розбудови не будеться терпіти, що вже тепер в блищому часі буде відштовхнено все, що гниле і утяжливе, та що вже тепер буде започате справедливе вирівнання (Ausgleich) в порозумінні з представниками середнього стану (!)...

„Майбутня орґанізація спож. кооперації буде така: оба великі державні союзи спож. кооператив будуть злучені в один... Засадничо в ніодній орґанізації не буде виборности, тільки провідник п. Міллер є мною *і м е н о в а н и й* і він має повновласть, *і м е н у в а т и* дальших провідників округів і місцевих кооператив". (Підкр. наші.—Ред.).

По тій інавґураційній декларації прийшлося очевидно „проводові" кілька разів закликати членів націон. соціял. партії, щоби вони залишили напади на кооперативи, якими вони хотіли приспішити процес „звивання кооператив". Уряд видно розумів, що це привелоб до втрати всього майна кооператив, а тим самим пропалиб членські уділи та вкладки, вміщені в кооперативах. В спож. кооперативах було в травні: 160 міліонів м. уділів і запасн. фондів, 225 міліонів вкладок, без централь, в яких було 180 оборотового капіталу. Разом отже 565 міліонів марок. Відповідальність завелика і ось по деякій надумі п. Лей рішається задовольнити бажання середніх кляс (купецтва і ремісництва) іншим способом. Замісць прямої заборони кооперації, появився дня 16. вересня ц. р. в „Konsumgenossenschaftliche Rundschau" (редакцію якої заступлено цілком новими людьми, як і взагалі персонал на всіх видних міцях) — указ Др. Лея („eine Verfügung") ось якого змісту:

„Я повзяв такий плян: існуючих 1200 кооператив злучити разом в одну Державну Кооперативу Споживачів з повним задержанням прав і претенсій членів окремих спож. кооператив. Уділи окремих кооператив переходять на Державну Кооперативу Споживачів і зате член дістає ті самі права, які мав досі в своїй місцевій кооперативі. Лише тим способом буде можливо удержати взагалі деякі слабо уфундовані кооперативи.

Д е р ж а в н а К о о п е р а т и в а С п о ж и в а ч і в а р е н д у є с в о ї с к л е п и с е р е д н ь о м у с т а н о в і, з тим, що арендатори обовязані закуповувати товар в дотеперішній кооп. гуртівні та підчинитися її ревізії і контролі".

Цей помисл диктатора „фронту праці", коли й не грішить дотепністю, в кожнім разі оригінальний: такого ще не видумав ніхто з попередників Гітлєра: ані Мусоліні, ані Сталін. Його оригінальність в тім, що він мавби уможливити досягнення аж трьох цілей нараз: 1) передати в руки приватного купецтва все майно кооперації, придбане півстолітним ідейним і часто безплатним трудом кількох поколінь; 2) здержати взагалі дальший розвиток кооперації, 3) при тім всім не допустити до змарнування уділів і вкладок членів нинішних кооператив.

Мабуть сам диктатор має побоювання за реальність свого пляну і тому заповідає далі, що свою реформу вводитиме не нараз, а постепенно.

Кооператори думають, що здійснення повищого пляну напевно зруйнувалоб кооперацію матеріяльно (не морально, бо ніяке насильство ще не убило ідеї) — але разом з тим зруйнувалоб і уділи та вкладки членів. А й радість купецтва не булаб вічна.

В БРАЗИЛІЇ ЗНИЩЕНО ВСЬОГО 20 МІЛ. МІХІВ КАВИ.

По день 31. липня ц. р. в Бразилії піддав Державний Кавовий Уряд пляновому знищенню кругло 20 міліонів міхів кави (подано за Intern. Wirtschaftl. Nachrichtendlenst, вид. Міжн. Кооп. Союзу). За кожний такий міх держава виплачує тепер плянтаторові відшкодування у вартости 10 шілінгів. В цей спосіб малося-б тепер знову знищити біля 18 міл. міхів, себто половину запасів, що лежать у магазинах.

Яка користь людству з такої „господарки“?

З мого кооперативного життя.

При кінці 1897 р. приїхав я до столиці Бельгії — Бруселі. Бруселя зробила на мене дуже миле враження, як спокійне і погідне місто. Маленькі одномешканеві домики, подібні до англійських сільських хаток (cottages), творили різкий контраст до великих, немов касарні, будівель Берліна.

Не лише зовнішний вигляд міста, котрий є мішаниною вражінь від флямандських, французьких, німецьких і англійських впливів, але теж духове обличча краю не є одноціле. Воно також є мішаниною ріжних впливів. В робітничім русі і соціяльних інститутах цего малого краю, котрий називають соціяльною лябораторією, відзеркалюються впливи ріжних країн. Робітничий рух, або бельгійський соціялізм відріжняється не лише від німецького робітничого руху, але також від французького. В Бельгії нема ніяких непорозумінь і ріжниць поміж ріжними робітничими організаціями. Там політично обєднані робітники, або соціялдемократична партія, не відсувають на задній плян кооперативних і професійних організацій. Навпаки, всі три рухи звязані разом, розвивалися рівнобіжно при обопільній піддержці. Бельгійська робітнича партія залюбилася в кооперації, немов в богатій нареченій. Вона добре зрозуміла, що політичні організації, як і професійні, лише беруть гроші, але їх не приносять, в той час, коли кооперативи, навпаки, хоч беруть гроші, одначе їх стократно віддають. З огляду на це провідник бельгійської робітничої партії Е. Вандервельде ще в тім часі, коли я там студіював, назвав кооперацію дійною коровою робітничої партії. Пізніше він ще пояснив це так, що соціялістична партія без кооператив і професійних союзів є лиш порожньою шкаралупкою з яєць.

Вандервельде був тоді на вершку своєї слави. Він їздив з викладами по цілій Бельгії, а крім цього викладав на новім університеті в Бруселі. Його виклади були блискучі, але він часто повторяв слово в слово їх в кількох місцевостях. Цілий гурт молодіжи, передусім

жінок, їхав за ним, щоби не стратити ні одного викладу, тим більше, що віддаль в Бельгії не є велика, а карти їзди дешеві. Моя товаришка з університету Ангеліка Балабанова, пізніше відома революціонерка, була горячою приклонницею Вандервельде. Я мушу признати, що Вандервельде більше мене цікавив на університеті, як на робітничих зборах. Коли він говорив про податки, він порівнював владу зі зручним хлопцем, що вміє виривати птахам піря, але так, щоби вони при тім не кричали.

Інший бесідник, котрого я чув рідше, котрий одначе мені більше подобався, був Флямандчик Е. Анзеле, що говорив так само добре по французьки, як і по флямандськи. Я їздив часто до Ганд, щоби його почути. Там я студіював теж заложену ним кооперативу „Вперед“, котру я відтак багато разів описував. Брав я також участь в конгресі робітничої партії в Verviers та описував його в Петербургському журналі „Початок“ П. Струве і Туган-Барановського. Іншими моїми новими знакомими були кооператори І. Бертранд і В. Серві.

Щоби не обмежуватися на теоретичні студії кооперації, я також практикував — а саме, я був членом кооперативи „Людовий Дім“ в Бруселі. Як то раз дуже перестрашилася моя господиня, горяча католичка, коли одного ранку перед домом задержався візочок з запряженими двома псами! Візочок привіз хліб з пекарні „Людового Дому“. Я всюди і всіх переконував, щоби набували товари з моєї кооперативи, хоч вони й не завсігди були найліпші.

Тут мушу коротко подати історію повстання нового університету в Бруселі. Один з професорів старого брусельського університету, визначний географ Елізе Реклю був не лише знаменитим знавцем географії, але теж замітним теоретиком анархізму. За цей анархізм, хоч зовсім невинний, хотіли його віддалити з університету. Кілька інших професорів університету, як відомий соціольог і економіст Де-Греф, правник Е. Пікард і ін. заявилися за Реклю. Так повстав новий брусельський університет, котрого ректором був Де-Греф, тодішний соціяліст. Назвиська Реклю і інших професорів, між котрими був Вандервельде, притягали багато студентів з ріжних країн. Найбільше переповнені були виклади Реклю, що був не лише визначним професором, але також цікавою людиною. Він не лише викладав студентам, але знаходив час їх приймати і навіть запрошувати до себе. Він був вегетаранцем і противником алькоголю та робив враження апостола. Його ніжність і терпеливість були безграничні, і я часто запитував його, як він став анархістом. Всі його ученики, що з замилування займалися ґеографією, були анархістами і вегетаріянцями; а поміж тими студентами було чимало Французів, що зовсім не є склонні до повздержливости від мяса і вина. Реклю викладав в Бруселі тому, що йому заборонено було побут в його вітчині Франції. Його брат спеціяліст у фолькльорі теж викладав на університеті. Вандервельде викладав про аграрне та інші економічні питання; Де-Греф—соціольогію, а пізніше суспільну економію та науку про публичні фінанси. Я заховав до останньої російської революції записки з його викладів, передусім з його знаменитого курсу історії суспільних доктрин.

Новий брусельський університет був, не лише з огляду на студенський, але також з огляду на професорський збір, інтернаціональний. Крім Бельгійців і Французів викладали також Росіяни та

Італійці: М. Ковалевський, Е. Де-Роберті, Е. Феррі. Зі всіх чужинців найзнаменитшим був Е. Феррі, котрий був провідником італійської соціялістичної партії. Він так захоплювався, що цим захопленням поривав своїх слухачів. Передусім гарними були його поетичні порівнання, що їх він уживав у своїх наукових викладах. Він говорив напр. про грішну землю, що для очищення покривається сніговим рядном.

Ковалевський за те був більш всесторонньо освічений, як Феррі, і грунтовніший. Раз я запросив Ковалевського до себе на виклад і ми довго розмовляли в товаристві про ріжні історичні і економічні питання — передусім про долю російського капіталізму. Хоч Ковалевський і не був марксистом, але вже тоді він поділяв погляд, що Росія не зможе уникнути капіталізму. Ми дивувалися незвичайній добросердності Ковалевського, яка, можливо, плинула з його багацтва, котрого він уживав дуже шляхотно. Він стояв понад всією завистю і інтригами та говорив добродушно, що під цим оглядом професори заховуються, як актори.

В Бруселі поробив знакомства з Бельгійцями і Росіянами. З останніх назву я тут паню Е. Кускову і пана Прокоповича, котрого в кілька літ пізніше Ед. Берштайн назвав одним з перших революціонерів.

З Бельгійців мушу назвати на першім місці економіста проф. Дені. Хоч він і був соціялістом, одначе не опустив старого університету. Він саме опублікував перший том своєї праці про історію економічної науки. Я бував також часто на лекціях Бертранда, видавця часопису „Бельгійський кооператор", до якого я дописував малі статейки. Розмови з ним і іншими кооператорами, як теж відвідини „Людового Дому", що був для мене викладовою салею, клюбом, рестораном, театром, ще більш зміцнили мою кооперативну віру, якої основи впоїли в мою душу виклади товариства для етичної культури в Ціріху.

Бельгія дійсно представлялася тоді, як соціяльна ляборатορія, в котрій зібрано експерименти великих народів. Де-Ґреф, ректор і професор нашого університету висловив думку, що менші держави роблять скорші поступи ніж великі, а Бельгія це блискучо підтверджувала. Вона доперва пізніше остала позаду інших країв так в области споживчої, як і сіл.-госп. кооперації. Політично-партійна приналежність бельгійської кооперації, що спершу покликала її до життя, привела пізніше її до застою, через взаїмне сплетення соціялістичної, католицької, ліберальної і невтральної кооперації.

Жити в Бельгії було дешево і цікаво: Бельгія була одним з тих небагатьох країв, що придержувалися прінціпу вільної торгівлі. Мирна співпраця двох ріжних націй, Флямандців німецької раси і Вальонців, що є майже Французами, збуджували віру в можливість будучого миру поміж народами. Вже в Швайцарії я подивляв, як побіч себе мирно жили Німці, Французи та Італійці у вузьких границях малої республики, що була прообразом будучих обєднаних держав Европи.

Мій дуже високо поважаний учитель, Де-Греф, був не лише великим вченим, але також визначною людиною. Він тішився загальною пошаною. Педель університету називав його не інакше, як великою людиною. Я бував теж в його домі, де мене гостинно приймала його жінка, німецька Росіянка.

Як тільки я скінчив мою докторську працю, в скорім часі поскладав устні іспити у Де-Грефа і його товаришів. По відбуттю іспитів з суспільної економії, з науки про державні фінанси, з соціольогії і загальної історії, я покинув милу столицю Бельгії.

В. Тотоміанц.

Драбинястим по галицькій волості.

Враження з поїздок кооперативної пропагандистики. *)

Похрупавши яблок, — ми знова на драбинястий. Перед нами недалека але тяжка дорога. Чекає нас анкета в С., в місці осідку голови Н. Р. ПСК. — Довга-довга їзда. Камінюги, вибої і гори!!! — Краще вже пішком. — Переїхали ріку в брід, а там позлазили з воза, поставивши на своє місце міх з хоптою, що її таскала якась бабуся для своєї „ласулі". За те вона провела нас коротшою дорогою до села, через яке наша фіра мусіла переїздити. — Смеркалося, як ми станули у ціли нашої їзди.

Голова Н. Р. ПСК ждав на нас. Познайомились ми тут з директоркою районової молочарні в П. З., яка має нам товаришити в дальших обїздках. Наш господар, парох у С. не з тих, що дурно хліб їдять. Його роботу слідно на кожній громадській ділянці. Чудовий Народний Дім у С., добре уфундована райфайзенка, новооснована р. молочарня — ось висліди тої роботи. Можливо, що в тій праці шукає він забуття про недавню страту синка, за яким дуже побивався.

Коло церкви новооснований сад зі щеп із Залукви, коло приходства теж — будуть окрасою села.

Анкета протягнулася до півночі. Відбувши одним махом 28 годин служби, враховуючи в цей дорогу, йду на спочинок, щаслива, що попри власний кулак під головою не маю інших привичок, конечних для доброго сну.

Сходяче сонце прогнало з моїх очей сон, в часі якого за одно дусилась я в задусі фабрики мила. Причиною цего було, що я лишила отворену валізу, а змішані запахи прібок мила витворили в кімнаті задушливе повітря, таке саме, в якому, на жаль, стало працюють робітники в тісненькій фабричці мила Ц. С.

Попришивавши поодривані в дорозі ґузики, пішла я оглядати Народний Дім в С., в якому міститься рай. молочарня і кооператива. Будівля подобає на санаторію. Ясні, просорі кімнати, пляново примінені для свойого призначення. Молочарня вже упорядкована по скінченій роботі. Кооперативна крамниця удержувана чистенько. Лиш брудні нігті склепаря немило вражають посеред культурного довкілля.

Завважую, що мило з „когутом" чи „козою", за яке вчера справник оправдувався на анкеті перед жінками, стидлово сховалося під послідню полицю. Склепар запевняє, що більше чужого мила до села не привезуть.

Погоджується зняти „жабу" і „козу" з входових дверей. Накінець вигорнув і болото з за нігтів, почервонівши при тім по вуха.

*) Гл. „Кооп. Респ." ч. 7-8 і 9 за б. р.

Заходжу до канцелярії рай. молочарні. Директорка просить вибачення, що ще не вспіла привести кімнати до ладу після останнього побуту ревізора, що в усі кутики понапихав недокурків з папіросок. — Довідуюся, що давніше учителювала, але добровільно зріклася посади. Тяжко було лукавити душею. Тепер працює в молочарні, як книговодець. Спершу мала 90 зл. в місяць, тепер на 50 зл. знизили.

— „Якже почуваєте себе“?

— „Зовсім добре. Насолода, що її дає незалежність, і праця, згідна з моїми переконаннями, вистарчає мені, щоб я до моєї платні могла після вподоби дописати до 50 нулю, або перед 50 — 3. І це вирівнує ріжницю платні моєї в кооперативі з платнею на державній посаді“ — жартує директорка.

Легоньке пукання до дверей.

В кімнату входить пятнацятьлітний хлопець. В руках книжечка. Просить виміняти: „Але грубшої хочу. Може є „Син України“, або Ярошенко, або про козаків якої? Гоню пасти, то скоро прочитаю. А опісля скучно, дуже скучно.“ — Бо пані А. Ч. веде і діточу бібліотеку. Пропри працю в кооперативі не кидає педагогічної ділянки.

Пастушки в С. не дичіють при пашенню худоби.

Питаю хлопця про зміст книжки. Оповідання з визвольної боротьби Сербів. Переповідає коротко, ядерно зі зрозумінням. Ще й коментарі свої додає, яка нам наука від Сербів. — Розумію тепер, що директорка Ч. не перебільшувала, говорячи про насолоду з теперішньої своєї праці. До того кожної неділі вона на поїздках по селах, приналежних до рай. молочарні. Опікуни грозять їй притриманням за „włóczęgostwo“.

*

Пообідавши, їдемо до З. П. опять на районову анкету. Тим разом відступаю від засади, бо замісць драбинястим, їдемо повозкою. Воно ніби вигідніше, оскільки дорога відповідна.

В П. З. ярмарок. Базар кишить людьми. Бублейщики розложили свій крам, крашений яскравими красками хто зна якої якости і походження.

Ці всі солодощі — це гостинці з ярмарку для дітей. Сухий вітер сипле на них порохами з вулиці. Кожний до вподоби общупує бублики руками. Ой не одна дитинка розхоріється від такого гостинця. А мати й не додумається, що власними руками дитині отрую подала.

Отець голова метнувся по базарі особисто спрошувати жінок на анкету. Я тимчасом йду до кооперативної крамниці. Головна прикраса цеї крамниці: рекляма „Комети“.

В крамниці бруд — аж гидко. Між іншим також, як на базарі, фарбовані й запорошені солодощі. На 300 укр. родин кооператива має 84 членів, в тім жінки, а кооп. крамниця торгує 7—15 зл. денно. Мила Ц. С. протягом 5 місяців продала аж 7 кг. Кажуть, що як довго була в крамниці склепарка, так довго зовсім інакше крамниця виглядала. І лад був кращий і торги більші.

На анкету зібралося 180 учасників, в тім 129 жінок. В дискусії, від якої викликувані представниці 12 зареєстрованих в участи сіл не могли відхилитись, виявилося, що дотепер жінки району З. П. зовсім байдуже відносилися до кооперативного руху, а розвій кооперативних крамниць чи молочарень був для них зовсім байдужий. І не

в голові було їм рвати звязки з приватними купцями, з якими вони зжилися і їм довіряли, не добачуючи визиску, що йде на село разом з приватним купецтвом.

Декотрі з учасниць анкети зовсім явно держали під пахою мило з „козою". А представниці С. в перше знайомилися з милом Ц. С. доперва на анкеті, бо в їх кооп. крамниці дотепер мила Ц. С. не було.

Опять домагання від поодиноких сіл, щоб уладити місцеві анкети, бо обговорювані нині справи для зібраних зовсім нові.

Дотепер з жінками ніхто не говорив про їх обовязки супроти кооператив та кооперативного виробництва. Тож не дивниця, що вони дивилися на свої кооперативи виключно як на маленькі крамнички, не добачуючи ніякої ріжниці між чими і приватними склепами. Лише господині зі З., що прийшли нарочно, не принагідно на анкету заявляють, що від тепер звернуть більше уваги на кооперативне виробництво і не дозволять, щоб в кооперативі ним нехтували.

Після анкети лишилася я з д. Ч. в салі Народного дому в ожиданню фіри, що мала прийти з С. К. Тут застав нас люстратор ПСК. Вертає з поїздки до Б. — Перестерігає нас перед насікомими, що йому дуже далися в знаки на нічлігах по селах.

На додаток я була ще під свіжим вражінням реферату своєї сопутниці про домашнє господарство, яке вона змалювала просто страшними красками. Щось так, як це д. Гаврилко вміє. Тож не дивниця, що аж скіра на мені терпне при самій згадці про нічліг серед дрібних кровопійців.

Заїздить фіра і спішимо до С.

Народний дім, збудований фондами кооперативи, красується серед села. Це найкращий товаровий зворот, дарунок кооперативи для громади. Але дім ще далеко не викінчений.

Здіймаю з кооперативної домівки анонс Шіхта, почім інформуюся у справника про діла кооперативи.

Справник і склепар дуже гладкі люди, віддані справі. Приємність говорити з такими інтелігентами в селянськім одязі.

По пляні ПСК анкети відбувалися після маєвого богослуження. Отець голова Н. Р. звернувся до оо. парохів з проханням, що доцільно булоб в день анкети відправити „маївку" скорше. Але це „скорше" в С. мало місце о год. 21 мін. 45. Я вже й стратила надію, що хто-небудь прийде. Цеж робочий час, тож нарід умучений. Про те після богослуження зійшлося до салі Н. Дому около 600 жінок. Чоловіки солідарно переняли на себе службу при хаті і дітях, щоб жінки могли свобідно радити. І радили далеко поза північ.

Жалілися господині, що ніхто до них ніколи не приїздить. Оснувалиб кружок С. У., щоб спільно навчитися дечому, — так проводу дасть Біг.

І про нікотину і про алькоголь розбалакалися. А скільки було нарікань на моду. З її причини йдуть в село платничі накази, а там екзекутори і продаж селянського добра на ліцитації.

Кури піяли, як ми переводили вписи жінок в члени кооперативи. Опісля ще довго оцінювали господині якість мила Ц. С. Не спішно їм було до хати.

Касієр кооперативи просить нас до себе на нічліг. Йдемо вузкими вулицями, замкненими мурованими камінними тинами. Вулиці

без продуву, повні тютюневого диму. Не даром жінки на анкеті самочинно заговорили проти куреня. Дошкулили їм дими.

Зайшли в хату, повечеряли, що Біг дав, тай збираємося ночувати. Касієрова матуся стелить постіль. Припрошує лягати. Так дарма. Пересторога люстратора каже берегтися. Вибираючи між твердим ложем і сподіваним опустом крови, волію лягати на голу лавку, кулак під голову і сплю. Збудившися рано з задубілими боками з жалем дивилася я на біленьку постіль, яка лиш задля мрячного світла ліхтаря видавалася нечистою. Але пропало. Головна річ, що не кусало нічого.

Рано обводила мене бабуся по свойому господарстві. Взірцевий лад в кожному куточку! Хоч старенька за одно торкотіла:

— „Щож! — господаря нема! Щораз до тої кооперативи, а господарство терпить"...

А вже що сад, то одна краса. Два морги тутже при хаті. Дерева засаджені правильно. Частина вимерзла в 1929 р. але власник не злякався, доповнив опять. Тепер радіє цвітучою деревиною, що відповідно до ріжних сорт красується ріжними відтінями рожевого кольору.

Городовина на грядках чимала. Хоптів ані сліду. А все це, завдяки невсипущим рукам бабусі.

Взагалі садівництво в окрузі Б. ступило на нові тори. Стрічається по кільканацять моргів новозасаджених садів. Попри це всі дороги обсаджені овочевими деревами, що за кілька літ нададуть околиці дійсно культурного вигляду.

*

Вертаєм до Б., де знову має бути районова нарада. Разом з нами їде селянка, що двох синів має в гімназії в Б. — Дійсно геройство в теперішній час! Розказує в часі дороги, скільки зусиль кладе вона, а все таки не має серця відібрати хлопців до дому.

— „Нехай йдуть дальше. Якось витримаю. Щоб не плакали колись на мене. Хоч Бог один знає, як я тягнуся. Все дай і дай! А звідки?"...

— Коб лиш не змарнувалися!.. — доспівує свої побажання материнське серце.

От ми вже в Б.

Директор ПСК стрічає нас з „довгим носом". Анкета вийде „фіаском". В старостві зголошено віче під голим небом на подвірю. Але назначений час зближається та небо голе і подвіря теж голе. Нікого нема.

Телєфоную до голови Ф. С. Українок. Каже, що внедовзі прийде. І виділові теж.

З бідою замісць віча відбулася з одногодинним опізненням невеличка нарада в кімнаті ПСК. Зібралося кільканацять місцевих господинь, а вдруге стільки з дооколичних сіл поступило, вертаючи з ярмарку домів.

Попри кооперативні теми і тут теж зачіплено язву моди.

Цікаво слухати було, як секретарка наради, сама як з журналу мод витята, горячо доводила селянкам, що конче треба задержувати народню ношу. Найбільше уваги присвятила обуві, осуджуючи високі закаблуки, як дуже нездорові та що скоро сходжуються. Я дивилася на шановну бесідницю з подивом, бо сама вона стояла чи не на 10

цм. закаблуках. Сподівалася я, що котрась зі селянок скаже просто: „Пані! А дивіть, які ваші високі-високі“... Але ніхто такої завваги не поставив, ну тай мені, як гості, годі було.

*

На вечір тоїж днини голова Ф. С. У. обіцяла скликати, на моє побажання, сходини членів С. У.

А ми з д. Ч. пішли оглядати місто. Йдем попри виставу ріжних сортів мила:

Merkur, Sltock, Kogut, Slicht, Schicht, Sunlajt, Sunlicht, Alboril, Kometa. Але й бо є і Центросоюз.

— Що це за склеп питали?

І аж ахнула з дива, бож це кооператива „Поступ“. Ну і дійсно, що — поступ! Бо є і насіння Frege і помадки Branka. Заходжу в середину. Питаю за тоалєтовим милом Ц. С. — Навіть не знають про його існування.

По дорозі вступаю до захоронки. Чудовий поверховий дім, фондація станиславівського владики, на закінченню. В захоронці 58—60 дітей. А що без цукорків між дітей йти якось не годиться, от і я пішла по звичаю.

Сестра провідниця передала дівчинці пятиліткові цукорки для роздачі між дітей. Дівчинка обділила всіх чергою. Решту цукорків звертає мені і засоромившися жде.

— „А собі взяла?“ питаю.

— „Ні! Мені ніхто не казав“ — шепоче дівчатко, і доперва на моє прохання бере решту цукорків.

Діти сидять в лавках, немов в шкільній салі. Встають і здоровлять муштровано, муштровано виводять вивчені забави. Брак їм тої радісної ціхи діточого віку: свободи рухів і ділань.

Захоронка не має ніяких книжочок для дошкільного віку, хоч наша література, на щастя, досить богата на них.

*

Припочивши на столі в канцелярії ПСК (цим разом з конечности, не з обави перед насікоми), йду на сходини членів С.У. Зійшлося заледви кільканацять. Міряють мене очима від ніг до голови. Догадуюся причини.

ПСК оголосив на афішах, що на анкету приїде І. Б., член Ради РСУК зі Львова. Отож зовсім слушно пані сподівалися побачити представницю Львова, яка приведе їм, як вже не модель сукні першої моди, то бодай модну зачіску. А тимчасом я станула перед ними у вимятій одежі, з вилинялою на сонці чуприною, обгорілим лицем. Звісно, як в дорозі „драбинястим“. Отже розчарування на цілій лінії. Тай ще в додатку смію їх непокоїти в такий горячий час, кликати на нараду, відтягати від пляжі.

Може не всі так думали, але більша частина — певно.

Представляю зібраним паням, як стоїть справа організування жінок в повіті, на підставі цього, що бачила я у відвіданих селах. Зясовую побажання селянок, передаю їх жалі на образованих жінок, що не дбають про освідомлення свої менших сестер.

Мовчанкою відповідають мені солідарно. Але я не даю за виграну. Тримаючися тої самої тактики, що на районових анкетах, спи-

сала я собі всіх приявних і поіменно викликую їх, щоб заявили свою готовість до праці в повіті. Відповідають мені з гідною подиву щирістю.

Одні збираються до купелів, щоб відбути відтовщуюче лікування, другі не можуть себе дразнити, бо терплять на безсонність. Ця пані не хоче анґажуватися, бо подалася на захід о посаду, друга не може наражати свойого мужа, а врешті одна з огірченням заявляє:

— „Досить вже маю тої праці для народу!“...

Впевняю пань, що освітня робота серед селянок це ніяка протидержавна робота і нею ніхто не наражується. Представляю, що поїздка драбинястим це першоклясне відтовщуюче лікування. Вона вспокоює також нерви і усуває безсонність краще, ніж „Passiflorina“.

Але годі! Бачу, що даремні мої зусилля. Бо лиш три пані погодилися поїхати на села. А других дві щиро заявили, що не знають, як за діло братися. Але нехай С.У. прийме платну організаторку, а на них наложить місячниий податок, то вони радо будуть його платити на удержання орґанізаторки.

Так отже моя невдача не була цілковита. Слідкуючи потім в часописах за вістками про жіночий рух, бачу, що Філія С.У. в Б. рушила з місця, звернула свою роботу на села, приняла організаторку, закладає кружки, діточі садки і т. п.

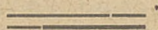
Після сходин користаю з запросин п. М. і йду в її хату на кватиру. Дістаю окрему кімнату і з душі скористалаб з приємности самоти. Але бачу, що мої господарі дійсно раді мною та хотілиб поговорити дещо.

Тож, хоч сон настирливо обтяжує повіки, я довго в ніч борюся з ним, познайомлючися зі слів мого господаря з життям в Б. З приємністю стверджую, що мої господарі богато уваги присвячують плеканню рідної мови. Працюють над собою, щоб оминати чужих слів та говорити поправно.

Другої днини я недобром відплатилася добрим людям за гостину. Не докликавшися мене до сніданку, налякалися, що зі мною.

А це драбинястий поділав на мене, краще як насонні ліки.

І. Блажкевичева.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Руїна кредиту.

Підставою кредитових операцій є валюта і впорядковані господарські відносини внутрі держави. Вже від кількох літ обсервуємо, як господарські відносини ріжних держав стають дуже непевні, а також хитаються їх валюти. Настають часи, коли не можна зробити ніякого інтересу ізза браку певної валюти. Коли сьогодня хтось зробить якийсь інтерес, то це ще не дає ніякої певности його висліду, власне через непевність і несталість валюти.

В останніх кільканацятьох літах пережили ми і тепер переживаємо девалюацію гроша цілого ряду держав світа. Безпосередно діткнули нас великі втрати в наслідок девалюації австрійських корон і німецьких марок, опісля гривень, карбованців, польських марок

і вчасти польського золотого. На наших очах вже кілька разів пережили ми таке явище, що той сам гріш, той сам папір, — але в ріжнім часі не та сама вартість, не та сама закупочна сила.

Маси народа починають тратити довіря до гроша, а що найважніше не можна їх намовити до ощадности. Кожний серед таких обставин відповідає, що безвиглядна річ щадити і опісля мати з того половину вартости, або й цілком нічого. Ніяк не витолкуєш вкладчикові, який зложив собі пр. 100 дол., і вплатив їх золотими в сумі 890 зл., — що сьодгодня він має за це одержати або 100 долярів або тільки 600 злотих. Так само трудно булоб вияснювати спадок інших валют, в яких вкладчики льокують свою готівку.

Найширші верстви народа, які по війні мали доволі часу, щоби наново добре обдовжитися, тільки вичікують спаду валют і вже радуються, що прийдеться їм лекше сплачувати свої довги. Таким способом самі держави, через ведену ними девалюацію є джерелом загальної деморалізації мас, бо піддають думку, щоби легкодушно затягати кредити, в надії, що сплата тих довгів буде улекшена. Загальна думка, яка тепер панує у світі: „віддовжитися коштом вірителя, бо він фінансово сильніший" — є також неморальною і в частих випадках кривдячою. Підчеркуємо слово кривдячою длятого, що не все віритель є фінансово сильніший. Приміром в наших кредитівках ідучи за кличем щадити, складали свої ощадности маси справдішної бідноти: селян, слуг, робітників і дітий. Чи морально є, щоби тим „фінансово сильнішим" віддати здевалюовані гроші і опісля їх заохочувати до ощадности? Мабуть що ні!

Виходилоби зі сказаного, що ми повинні по наших кредитівках задержувати внутрішню вартість гроша, оберігати тяжко запрацьований гріш наших вкладчиків і не бути тим дальшим розсадником деморалізації у кредитових відносинах, на який то крок йдуть уряди численних держав.

Ще один арґумент промовляє за задержанням внутрішної вартости гроша, а іменно: ми хочемо жити, а жити можемо маючи повне довіря громадянства до праці наших кредитівок. Коли не звернемо уваги на внутрішню вартість гроша і будемо хилитися так, як на нас повіє вітер, — то не можемо числити на ощадости і на розвій кредитових кооператив. Теперішній хаос і ріжне поступовання наших кредитівок є руїною кредиту, руїною, якій ми повинні протиставитись, задержуючи одиноку, правильну в кооперації засаду слушности і справедливости.

І. П.

Від Редакції: Стаття гром. І. П. прислана в серпні ц. р., не могла піти у вересневому числі з технічних причин. Вона порушує ту саму пекучу проблєму, що й статті інж. І. Ольхового та інж. В. Несторовича в „Ділі" (ч. 203), хоч не конкретизує способів зарадження лихові. Інж. Ольховий пропонує: 1) забезпечувати вкладки і позички в кредитових установах не долярами, а золотом (злотий в золоті); 2) подумати про забезпечення давних долярових вкладчиків, бо колиб вони тепер мали стратити на своїх вкладках, то це моглоб в корені підірвати вкладковий рух, а тим самим взагалі кредит.

Вважаємо, що є обовязком саме провідників кредитової кооперації (Центробанку та всіх видніших кредитових кооператив) замість слів вийти з реальним ділом і проголосити, як вони трактують здевалюовані долярові вкладки. Думаємо, що в більшости вони вже встигли перевести свої позички на золотове забезпечення і можуть проголосити, що й долярові вкладки числитимуться після первісного курсу з часу перед девалюацією.

Таке проголошення моглоб врятувати захитане довіря щадників до самої ідеї щадження і до солідности наших кредитових установ. Колиб того не сталося, то наслідки моглиб бути дуже сумні, передовсім для самих установ.

Безпосередні взаємини споживача і сільсько-господарського продуцента.

Питання, про яке хочемо говорити, це одна з можливостей безпосередніх взаємин поодиноких видів кооперації. Можливости цих взаємин є такі:

1) взаємини споживчих кооператив з кредитовими;
2) споживчих кооператив з кооперативами для спільних робіт;
3) споживчих кооператив з сільсько-господарськими для збуту;
4) споживчих кооператив з промисловими для виробу і збуту;
5) сільсько-господарських або промислових кооператив для закупу з кредитовими.

Саме тут хочемо обговорити взаємини споживчих кооператив з сільсько-господарськими для закупу і збуту, тому, що ці взаємини є дуже можливими.

Причини цієї можливости слід шукати з одної сторони в змаганню до якнайбільшої раціоналізації в сучасному господарстві, а з другої сторони — в світовій крізі, що зменшує купну здібність споживача та вже і так малий зарібок сільсько-господарського продуцента. Раціоналізація ця є замітна теж у функції обміну суспільних дібр, а то: по перше, — у поліпшенню середників комунікації і розбудові спеціяльних уладжень, як кредит, реклама, гроші, вистава, а по друге — в змаганню усунути посередника між продуцентом і споживачем.

Ця, друга частина раціоналізації — усунення посередника між споживачами і продуцентами — є предметом застанови цієї статті, тому, що усунення посередників збільшить з одної сторони зарібок продуцента, а з другої сторони зменшить видатки споживача, чим збільшить його закупочну здібність, а тимсамим зменшить крізу, що її так болюче тепер відчувають.

Але це змагання до безпосередніх взаємин споживача з продуцентами не треба розуміти, як ворожий наступ на торгівлю, бо річ не в тім, щоби не дати купцям заробити, але щоби видавати ощадніше на інші винагороди, котрі моглиб бути ощадніші, колиб їх давали безпосередньо заінтересовані, себто споживачі і продуценти, а не хтось третий.

Торговлі не можна вже усунути, тому, що тоді ми дійшлиб до зовсім примітивного способу господарення, а вже зарання кооперації показало, що така господарка є неможлива (фалянги).

В суспільнім господарстві, в котрім існує поділ праці мусить існувати торгівля; а до ведення її—якась організація. В суспільнім господарстві, з одної сторони, немов нагромаджуються добра, з другої — їх ділиться; а обі ті чинности лучить, немов міст, торгівля. Річ в тім, щоби не усувати торгівлю, але віддати її споживачам або продуцентам.

Коли цю безпосередність взаємин хочемо осягнути між споживачами з одної сторони, а с.-госп. продуцентами з другої, то це зовсім раціонально; по перше, це товари першої потреби і вони становлять більшу часть запотребування народу; а дальше — сільська продукція є більш роздроблена (промисл концертується, а сільська господарка роздроблюється), і тому її торговельна мережа більш розгалужена; посередників більше і тому вигляди на раціоналізацію мають більше даних.

Є можливі три варіяції цих взаємин: або продуценти зорганізують розподіл дібр, або споживачі — продукцію, або їх обопільні інтереси стрінуться в якійсь означеній точці.

II.

Спроби зорганізування продукції споживачем допровадили до ріжних вислідів, до успіхів в промислі і невдач в сільськім господарстві.

В організації сільського господарства треба розріжняти організацію сільського господарства у вужчім значінню і зорганізування плянтацій. Спроби зозганізування плянтацій увійчалися успіхом, як бачимо по плянтаціях чаю англійської кооперації. Але ці успіхи пояснюються тим, що плянтації зближені своїм характером більше до великого промислу, чим до сільського господарства середньої полоси.

Перші спроби зорганізування дрібного господарства теж перевели Англійці і Союз Швайцарських Споживчих Союзів, що мають пять до шість господарств на полонинах в Альпах.

Англійські господарства мали в часі між 1913 і 1922. пересічно страти по 2 фунти штер. за рік з одного гектара. В 1928. р. мало 122 кооператив 41.000 акрів, а оба Т-ва для гуртових закупів — 21 тисяч акрів. Недобір виносив в 1928. р. 4,5, в 1929. р. 3,5 фунтів штерл. на землях кооператив, і 2,8 та 3,7 від акра на землях Т-ва гуртових закупів.

Причини цих невдач Англійців є в тім, що: 1) землю закуплено тоді, як вона була дорога, 2) кошти управи і знаряди дорогі були а продукти дешеві, 3) тяжко знайти управителя, 4) мусять оплачувати дорого робітників і платити за них соціяльні обезпечення.

Перші дві групи причин спричинені специфічною конюнктурою, третя випадкова. Але суттєва є четверта, передусім через вимагання високої винагороди за працю; а крім того — суспільницька форма господарки, що відбивається некорисно на вислідах, тому, що в господарці велику ролю відограє індивідуальна праця.

Є ще інша можливість безпосередніх взаємин споживача з продуцентом, тоді коли споживач купує деякі товари від продуцента, але таких товарів є мало, а з часом їх буде ще менше.

Можуть теж продуценти організувати розподіл своїх продуктів; напр. кооперативи молочарів організують станиці для продажі свіжого молока, а годівельники тварин організують склепи з мясом, напр. в Данії. Але це обмежується до цих двох випадків.

III.

Обі ці скрайні течії не доведуть до успіху. Є можлива ще третя, а саме: щоби споживачі зорганізували цей обмін до певної міри у себе, а продуценти — у себе, і стрінулися в якійсь спільній точці.

Хоч це питання є доперва від десяти років головною проблємою кооперації, то однак ним цікавилися вже багато давніше. Почавши від 1896., р., кожний конгрес цікавився цим питанням; лиш в десятиліттю від будапештського конгресу цим питанням не займаються. Але вже 1913. р. в Глясгов знова реферує це питання Кавфман, у 1921. р. був про це реферат в Базилеї, 1924. р. в Женеві, 1927. р. в Стокгольмі і 1930. р. у Відні.

Цим питанням цікавляться теж господарські круги. Але всі представники як господарського, так і кооперативного світу прийшли до переконання, що коли приглянутися справі ближче, то вона натрапляє в практиці на багато труднощів, котрих навіть теоретично не дасться розвязати.

IV.

Здавалосяб, що питання це буде розвязане, якщо обі кооперативні організації споживачів і продуцентів створять якийсь чинник, що знайшовби якусь спільну точку до взаїмного порозуміння. Тою вихідною точкою може бути справедлива ціна. Такою ціною може бути ринкова ціна або пересічна ціна. Але ринкову ціну не вважають продуценти ані споживачі справедливою.

Поняття справедливої ціни сотворив Шарль Жід. Він розуміє під цим ціну, вільну від усіх надзвичайних винагород, отже властиво кошти продукції, винагороду за працю і чистий процент від капіталу.

На цю ціну не погодяться продуценти.

З тим питанням виринає також питання, хто мавби дістати надвишку — споживачі чи продуценти. Справа є розвязана, якщо одні з них організують обмін; але вона ускладнюється, коли обі сторони беруть участь. Справедливим булоб, наколиб кожна сторона забирала для себе стільки, скільки заощадила на власній доставі. Але практнчно це дуже тяжко усталити, тому що тяжко є означити, котра сторона котрого посередника усунула і скільки через це заощаджено, бо це пересуджувалоб приняття ринкової ціни.

Споживачі погодилися давати продуцентам зиск за підприємчивість, бо кооперативи продуцентів складаються з малоземельних селян, а зиск за підприємчивість є властиво винагородою за працю.

Але споживачі ніколи не згодяться, щоби зиск із заощаджень на посереднику припав продуцентам, бо тоді вони платять ту саму ціну, що без кооп. посередника.

Дальше, треба докладно усталити, що є ціною за продукт, а що є зарібком; крім того є тяжко на якийсь продукт усталити постійну ціну, тому що кошти виробу даного продукту в кожній місцевости є інші.

Август Міллєр каже, що поняття справедливої ціни повстає з колєктивістичної ідеольогії, котру прикладається до кооперації тільки односторонньо.

Так отже справедливою ціною не можна розвязати питання про взаємини тих обох кооп. організацій.

У цих взаєминах слід признати ринкову ціну, котра хоч з погляду кооперації є несправедливою, однак її усталив хтось третій; і її можна прийняти до часу запанування на ринку безпосередніх взаємин кооператив.

V.

При роздумуванню над проблємою безпосередніх взаємин ще ніколи не видвигано питання, чи торгівля не сповняє, крім чисто механічного посередництва, ніяких інших функцій.

Передусім торгівля сортує товари під оглядом якости. Кооперативи продуцентів мусять бути здібні конкурувати з приватними купцями під оглядом якости і коштів сортування продуктів. Якість товарів є передумовою успішної праці, але під цим оглядом кооперативам тяжче вивязатися, як приватному гуртівникові, тому що вони мусять приймати навіть і гірший товар своїх членів, щоби не викликувати їх негодування. Тому вони найперше мусять виховати своїх членів, щоби ці продукували товари першої якости.

Другою чинністю торговлі є, з одної сторони, пропоновання цін продуцентам, а з другої — фінансування обміну від закупна в продуцентів до продажі споживачеві. На переведення цего продуценти не мають потрібних капіталів. Споживачі-ж не хотять цього фінансувати своїми заощадженнями.

Крім цих перешкод є ще інші, а саме те, що кооперативи споживачів змагають купувати товари від продуцента, поминувши кооперативи, а далі, колєктивістичний і індивідуалістичний світогляд, противенство інтересів села і міста.

VI.

Ці бевпосередні взаємини між споживачами і продуцентами слід розглянути теж з цієї сторони: які кооперативні організації взаїмно зносяться. Поминувши випадок, що поодинокі кооперативи споживачів купують від продуцента, є ще гуртові закупи, коли т-во для гуртових закупів закуповує в централі для збуту продуктів; і тоді ці взаємини є зцентралізовані; колиж споживчі кооперативи купують в гуртівні для збуту, то це — взаємини децентралізовані.

В Німеччині випрацьовано деякі напрямні для цих закупів, а іменно: централізовано треба купувати товари, котрі надаються до транспорту, і децентралізовано — товари, котрі легко псуються. Малими партіями — коли ціни за продукти зміняються часто, і великими закупами, коли ціни є постійні.

Велику ролю відограє те, чи продукти в тім самім краю закуповуються, чи в іншім. Наприкл., Англійці закуповують набіл і мясо в Данців.

Взаємини ці можуть оформлюватися в якісь умови, або вони можуть бути припадкові. Більшість цих взаємин є припадкова, бо тоді є більша свобода в закупні, нема питання про поділ зиску і про справедливу ціну. Такі взаємини бачимо між англійським Т-вом для гуртових закупів і данськими кооперативами продуцентів та канадійськими пулями. Хоч вони не звязані ніякими умовами, то їх взаїмні обороти вагаються між 80 — 90%.

Внутрі Німеччини ці взаїмні закупи є дуже малі: між 1—1½ %.

Постійні умови існують між Льотаринським молочарським союзом і споживчими кооперативами, а також подібні умови існують в Швеції і Норвегії.

Цікаві є взаємини данського Т-ва для гуртових закупів з кооперативою для продукції насіння. Щорічно укладана умова подає, скільки насіння мають випродукувати. Про якість опінює комісія, вибрана з господарів, а ціну також укладають що року. Та видавалосяб, що найлекше зорганізувати такі комісії, котрі означувалиб ціни; але дуже тяжко цим комісіям вивязатися зі свого завдання, якщо вони мають посередничити між такими протилежними інтересами, як інтереси споживачів міста і продуцентів села.

Так отже, далеко відповіднішим є піти один крок дальше і зорганізувати спільний чинник для торгівлі. Тоді і продуценти і споживачі стоялиб з цим чинником в чисто торговельних зносинах. Розчислялисяб на основі ринкової ціни. При поділі надвишки одні діставалиб через це ліпшу ціну, а другі дешевші закупи.

Є приклади такого розвязання справи. Молочарська централя в Моравській Остраві (Чехи) і Споживчі централі для закупу товарів творять акційне т-во, в заряді котрого є 5 представників продуцентів і 4 представники консументів, а в Н. Раді — навпаки. З більшости вибирається предсідник, котрий одначе не має голосу. Це обєднання дало досі мало матеріяльної користи, але за це споживачі мають все свіжий товар, а продуценти — збут.

У Франції є подібна умова між Національною федерацією споживчих кооператив і між Національним обєднанням продуцентів збіжа. Таким чинником є New Zealand Produce Association, що посередничить між Т-вом для гуртових закупів Англії і New Zealand Producer Cooperative Association“.

Всі вони започатковують введення в суспільну господарку нового чинника, залежного від кооперації, започатковують третій крок у запануванні кооп. ідеї в суспільній господарці, а саме: злуку між обома будівництвами — кооперативами споживачів і кооперативами продуцентів.

Карль Іріс.

(Подала в скороченні Е. Вербицька за Vierteljahreschrift f. d. Genossenschaftswessen. 1933/II).

Кооперативне чи приватно-капіталістичне виробництво.

Злободневне питання стануло перед нашою кооперацією: чи підтримувати їй та заохочувати до творення приватних підприємств, опертих на індивідуальних та акційних капіталах, чи, придержуючись принціпів кооперації, старатися перш всього всіми силами та за всяку ціну творити свої спілкові, кооперативні фабрики.

В цілій гостроті стануло це злободневне питання перед нашою кооперацією головно останніми часами: 1) з нагоди вибору члена дерекції „Маслосоюзу“ до Надзірної Ради акційної спілки Земельний Банк Гіпотечний“; 2) з нагоди статей правного референта РСУК в офіційному його органі ГКЧ (ч. 16—17 б. р.) за приватно-капіталістичними підприємствами; 3) з нагоди піддержування, а то й виріж-

нювання приватних фірм на кооперативній виставці, уряджeній „Центросоюзом; 4) з нагоди звинення через ПСК. в Станиславові фабрики пасти до обуви „в наслідок натиску і розбіжности поглядів на цю справу Центросоюза і РСУК“ — (Діло ч. 184 17. 7. б. р.); 5) з нагоди відкривання службовиками кооператив приватних крамниць, конкуруючих з кооперативами; і т. д.

Не тільки опозиційна українська преса, але, як пише „Діло“, делєгати сільських кооператив — на Загальних Зборах П. С. К. в Станиславові — заявились гостро проти тих, що, на їх думку, обовязані беззастережно обстоювати розбудову кооперативного промислу, і у висліді дискусії ухвалено одноголосно постанову, в якій доручено П. С. К. знову приступити до організації фабрики“ — („Діло“, ч. 184, з 17. 7. б. р.).

Ставши раз на денному порядку нашого кооперативного життя те злободневе питання настирливо домагається вирішення; його не вдасться ні усунути, ні промовчати.

Всі кооперативні діячі, всі члени наших кооператив мусять основно обдумати те питання; спокійно, розважно, без упереджень та пристрастей знайти шлях до його вирішення.

Тому sine ira хочу кинути декілька думок в цій справі.

Перше всього дивним уважаю аргумент проти творення приватних українських капіталістичних підприємств видвигнений марксівською „Укр. Думкою“ ч., 23. з 24/6. 1933, що, „через творення приватного українського промислу відбуватиметься концентрація капіталу в руках кількох десятків чи навіть кількох соток укр. промисловців-капіталістів.

Один з учителів соціялізму, К. Маркс на концентрації капіталу опер якраз свою науку. І саме скріплення концентрації приватного капіталу повинні бажати собі тепер українські соціялісти зі становища успішности та прояснення їх завдань, клясової боротьби серед української суспільности, властивого терену їх праці. Чим більше буде українських капіталістів, чим сильніші вони будуть, тим ясніша буде клясова пролєтарська боротьба, бо соціялізм це відворотна сторона й тінь капіталізму*).

Інша, друга справа: що не може бути завданням кооперативних централь та їх керманичів творити й приватні капіталістичні підприємства на кошт чи зі шкодою для кооператив.

Наша кооперація являється суспільною організацією, яка визнає певну ідею, ідею спілчанства. Якжеж може та кооперація через своїх представників пропагувати індивідуальні приватно-капіталістичні форми господарства? Чи не противорічить тоді сама собі кооперація?

Як би виглядала й який ефект осягнулаб пр. христіянська Церква, колиб вона через свою єрархію пропагувала атеїзм?

Це не натягнене питання.

Коли перед економічним життям українського народу стануло те злободневе питання, то викликали його ті ненормальні обставини, серед яких приходиться жити нашому народові та провадити своє господарське життя.

Наш нарід, економічно відсталий, опирається досі головно на селянстві, що становить аж 86 % його населення, і, як такий, не має

*) Читай редакційну замітку в кінці статті. — Ред.

розвиненої своєї національної індустрії та торговлі, а в слід за тим не має свого рідного капіталізму.

Наш кооперативний рух почався кредитовими, а пізніше й консумційними торговельними кооперативами. Ріжниця у тому, що коли рочдельські ткачі творили першу модерну кооперативу, Англія мала вже приватні капіталістичні фабрики. Теорія й практика кооперативного руху на Заході йшла й розвивалася на теренах, де капіталістичний спосіб продукції не тільки зростав, але й закріплювався. Кооперативний рух у тих краях є у великий степени протиставленням капіталізмові, його антитезою і міг зберігти своє відрубне самостійне, а то й протикапіталістичне обличча.

Піонірами Рочделю були наємні ткачі — пролєтарі — й це ми мусимо мати на увазі, прирівнюючи західньо-европейський кооперативний рух до нашого.

У нас — хлопська, недавно з панщини визволена маса. Нація не мала нетільки своєї капіталістичної верстви, але й не могла так скоро на ню здобутись, коли такої верстви не мали ще навіть гегемони нашої нації, Поляки.

Наш кооперативний рух не міг бути тому протикапіталістичний, але й не міг теж вийти — як це хоче Ганс Міллєр — „поза межі приватного одиничного господарства", тим більше, що основа нашої кооперації — українське село — опирається якраз на догмі приватного та одиничного господарства.

Серед української суспільности, завдяки її сільському характерові, є економічно відсталим не тільки її життя, але й навіть спосіб думання її передової інтелігенції та міщанства, які щойно вийшли зі села та носять на собі всі познаки того села.

На селі все приватне, індивідуальне, а спосіб господарки примітивний. Громадське пасовисько укр. села, яким опікується не громада, а Господь Бог — не може навчити нашого селянина тому розумінню громадського добра, яке має міський робітник, що стикається з фабрикою, залізницею, міським трамваєм чи парком.

Міський робітник має розвинений вже змисл громадської збірної власности, а селянин такого змислу ще не має.

Не мають того змислу й неможуть його ще мати й наші кооперативи, яких членами в подавляючій більшости є селяни, і яких провідники вийшли зі села та цілою психікою звязані зі селом.

Доля хотіла, що першими піонірами нашого кооперативного руху були не ткачі-робітники, але дрібноміщанські адвокати та сільські священики.

Підношу це не в докір їм, а для зрозуміння справи.

Наші кооперативи мали за ціль самодопомогу; керманичі кооператив не тільки з ідеї, а й змусу мусіли організувати наші селянські маси в кооперативній формі, бо не могли тоді подумати ні про творення індивідуальннх чи акційно-капіталістичних підприємств, бо не було у нас ні капіталістів, ні акціонерів з капіталами. Кооперацією старались творці українського кооперативного руху піднести добробут та скріпити відпорні сили народу серед важкого національного та суспільного поневолення.

І нині наші кооперативи ведуть свою діяльність серед трудних ненормальних обставин.

Аграрні країни перемінюються в промислові.

І в Польщі і в Галичині, головному терені праці наших кооператив, відбувається пересунення ваги економічного життя зі села до міста. І у нас родиться промисл, повстають польські й жидівські підприємства, де-не-де являється білий крук українське приватне, а то й кооперативне промислове підприємство.

Торговельні взаємини ведуть наші кооперативи в більшости з чужими, приватними чи капіталістичними промисловими фірмами.

Це має теж свій вплив на психіку наших кооператорів. Факт, що у проводі нашого кооперативного руху має перевагу партія, що опирається на догмі приватної індивідуальної власности, мусить надавати кооперативному рухові не тільки своє обличча, але й ідейний напрям.

Як український селянин хоче бути неподільним господарем тільки на свойому ґрунті, так і керманичі української кооперації, кість від кости селянські діти, силою одідиченого атавізму схиляються до індивідуальної власности, підтримуючи, а то й агітуючи за приватними фабриками, хочь, як кооперативні діячі, повинні би в першій мірі стояти за кооперативним виробництвом.

Між ідеєю справдішнього „збірного суспільного господарства з усуспільненням господарських функцій", — або як хоче Міллєр — кооперативного виробництва, і виробництвом та господаркою одиниць-індивідів бються нині керманичі наших кооператив.

І тут саме лежить корінь справи.

А його не дасться усунути ні вічевним обуренням, ні пристрасними резолюціями, бо людської психіки не змінять ніякі резолюції, а тільки саме життя.

І коли те життя, себто господарський розвиток української нації розібє українське сільське ґетто з його перестарілим, консервативним способом господарки, коли видвигне на верх нові не тільки консумційні, але й продуктивні сили, тоді тільки одна з форм його організації, український кооперативний рух, дістане ясне обличча.

До того часу всякі „заяви" нашої кооперації проти приватних індивідуальних форм виробництва будуть тільки формальними деклямаціями, бо в душі своїй їх ісповідники будуть герольдами не суспільного, збірного, громадського — а одиничного, індивідуального, приватного капіталістичного виробництва.

Суспільниками можуть ще бути наші кооператори на торговельному полі, перепродуючи на ризико громади-кооперативи чужі продукти; але тяжче їм бути суспільниками, коли можна вести виробництво (при помочи кооперативи, як покупця) на свій власний приватний зиск.

Який жеж вихід з цього для нашої кооперації?

Коли вона хоче придержуватися ідейних основ кооперації, то мусить станути на становиску, що кооперативна громадська форма продукції є вища від індивідуальної, приватної форми виробництва, а вслід за тим, як виразник та ісповідник тої вищої громадської форми продукції, мусить скрізь пропаґувати її, коли не хоче заперечити та відректися своєї ідеї.

Виробам своєї кооперативної продукції наша кооперація мусить дати першенство. Приватні вироби можуть знайти місце на ринку збуту наших кооператив тільки тоді, коли або нема ще кооперативного виробу, або він є в недостаточній скількости.

Це мусить бути ненарушимим каноном нашої кооперації.

Не можуть під ніяким услівям керманичі та ідео-

льоги кооператив брати якої небудь участи в веденню приватних підприємств, чи піддержувати їх коштом кооператив.

Чи кооперативне підприємство можна піддержувати керманичеві кооперативи, про це не може він рішати сам для себе, але таке вирішення мусить дати йому тільки найвищий ареопаг кооперації Загальний Зїзд Р. С. У. К. Він одинокий може тільки рішати про це, чи і в якій мірі допустити на кооперативний ринок приватні вироби, чи і в яких приватних капіталістичних спілках мають засідати кооперативні діячі та під якими умовинами.

В інтересі успішного та нормального розвитку кооператив мусить бути перепроваджене отсе розмежування.

Хто хоче бути капіталістом, не мусить аж вимагати, щоби кооперація видвигала його на верх — нехай пробивається сам своїм хистом, хай творить власними силами, хай сам вносить своєю творчою працею свою пайку в національну українську та загальну людську скарбівню.

Не ляк чи ненависть каже нам відмежувати діяльність кооператив від капіталізму, але сам життєвий розвиток, само дальше існування наших кооператив, сама ідея кооперації.

А. Чернецький.

Замітка редактора.

Ми даємо місце міркуванням гром. А. Чернецького, кермуючись засадою свободи слова. Але та сама засада дає й нам право висловити свій критичний погляд про його думки. Наші уваги формулуємо телєгафічним стилем, щадячи місце.

1. Кінцеві замітки і висновки д. А. Ч. вповні правильні і м. ін. покриваються з тими, які висловила наша редакція і ред. Г. К. Ч. Зате попередні виводи гром. А. Ч. повні суперечностей, а деякі прямо помилкові.

2. Полємізуючи з бл. п. „Укр. Думкою", автор помилково представляє теорію К. Маркса, як думку всіх соціялістів, і тому приходить до чудного висновку, що „соціялісти" (противники капіталізму) повинні радуватися з розвитку капіталізму і капіталістичної концентрації (бо тим, мовляв, скріплюється сам соціялістичний рух!). Правда, такий висновок є у згоді з концепцією марксизму, але це—далеко не думка всіх соціялістів. Коли вже ходить про марксистів, то слід було тут вже додати, що ця протирічність у їх програмі стала м. і. причиною нинішного заломання всіх тих соціялістичних рухів і партій, що свою діяльність спирали на чистому, ортодоксальному марксизмі.

3. Зовсім хибна думка ш. автора, що селянство має мало зрозуміння для громадянської, суспільної власности. Автор повторив оклепану фразу про індивідуалізм селянства, кольпортовану головно людьми, які не знають села. Річ мається якраз навпаки. Селянство має куди більше природнього нахилу до творення суспільного, громадського життя й установ, як міське населення; воно куди гарячіше боронить своєї громадської спільної власности (прим. лісів, пасовиск, церков, народніх домів і т. д.), як міські люди, хочби й робітники. Робітницький свого роду месіянізм, культивований марксизмом, потерпів жалісну невдачу саме тепер в Німеччині, де робітництво не спромоглося на будь який серіозніший спротив в обороні своїх професійних, партійних та кооперативних установ. — Могутній, прямо

стихійний ріст кооперат. організацій на селі в цілому світі, ріст, що вже давно перевищив місто, є реальним доказом, яка є жива на селі суспільницька думка. Сам же автор згадує, що заг. збори ПСК у Станиславові висловлювалися за удержанням кооп. фабрики пасти. Це примір.

4. Що українська інтелігенція (яка м. і. теж веде провід і в кооп. русі) — проявляє чимало приватно-капіталістичних склонностей, то це є факт, але, на наш погляд, це не є наслідок її селянського походження, тільки її виховання, яке йде тими самими стежками, що й виховання польської інтелігенції та в більшости наслідує цю інтелігенцію.

5. Автор заключає: поки наше село є таке, як є, себто дрібновласницьке, поти даремні спроби і резолюції в напрямі творення укр. суспільних підприємств. А сам закінчує тим, що виставляє ряд тез для таких резолюцій. В першій частині ця фраза натякає на відому марксівську думку про пролєтаризацію села, як, мовляв, — єдиний шлях до... повалення капіталізму на селі. Не тільки теорія, але й життя саме вже доказало суперечність цієї доктрини та нельогічність такої соціялізаційної програми.

Українським кооператорам нічого вижидати благодатей пролєтаризації села та скріплення капіталістичних фільварків; вони усіма силами мусять ділати якраз проти пролєтаризації селянства, м. і. через творення суспільних установ, селянських спілок та союзів усіх видів.

К. Коберський.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Питання наємної праці і кооперація.

Поняття наємної праці.

Наперед скажім, що таке наємна праця? Це не так легко окреслити, якби хто міг думати.

Як сказав Мірабо у своїм славнім вискazi, так часто повторюванім: „я знаю тільки три способи прожитку на цім світі: заробітчанина, злодія і жебрака“.

Отже чи кожний, що не бажає зачислювати себе до категорії злодіїв чи жебраків, мусить бути заробітничаном? Приміром рентієр? Нема сумніву, що Мірабо відповівби: так! бо його рента являється винагородженням за колишню працю його батьків.

Так само економісти ліберальної школи, як наприклад: Бастіа, Фридерик Пасі, повтаряли: ми всі є заробітчани, всі, що працюють, всі, що виробляють. Так отже фабрикант, поміщик, торговець — зачислюються до тої самої категорії, що й їхні робітники та урядовці.

Вони не йдуть так далеко у своїх твердженнях як Мірабо, бо вважають платню винагородженням за дійсну працю; але їхня дефініція неменше ненаукова, бо змішує разом ріжні соціяльні групи і ріжнородні доходи, навіть протилежні. Вона тенденційна, щоб не сказати: злої віри, бо очевидно її ціллю є замкнути уста тим, що домагаються повалення системи найманої праці.

Наємна праця це щось зовсім інше: це положення людини, котра, не маючи змоги заробляти самостійно, приневолена винаймати свої услуги, свої руки, свою особу другим.

Не треба отже змішувати з собою понять — платні і наємної праці. Перше поняття означає спосіб винагороди праці, друге — спеціяльний устрій праці. Платні залишуться навіть тоді, коли зникне наємна праця.

Розвиток системи наємної праці.

Перейдім тепер до іншого розділу і запитаймо себе, коли то появилася на світі наймана праця. Тут також стрінемо блискучу формулу, яка, подібно до фрази Мірабо, мала у світі великий успіх: „Існують три доби в історії праці: невільництво, кріпацтво, наймана праця".

Автор цієї формули не був економістом, так як не був ним і Мірабо: кажуть, що це Шатобріян. По правді це тільки так собі фраза, але її повторювано в соціялістичних маніфестах і на публичних зібраннях.

Вона не відновідає правді. Хибно булоб думати, що існує якесь споріднення між цими формами устрою праці.

Кріпацтво не зродилось із невільництва. Кріпаки не були звільненими колишніми невільниками, — це були малі зруйновані власники, які при кінці римської імперії, нищені податками, чи підбиттям скотились в ряди кріпаків.

Так само й наємні працівники наших часів не є нащадками кріпаків, бо кріпацтво не існувало ніколи в містах, а тільки по селах. Вже швидше межи сільськими робітниками можнаби шукати за таким спорідненням, але там теж його не знайдете, бо звільнений кріпак став свобідним селянином.

Робітниче заробітчанство витворилось по містах з причин, які я коротко зясую.

Навіть в хронольогічному порядку ця історія в трьох словах не є правдива. Безперечно, в старині пануючою системою праці було невільництво, в середновіччу кріпацтво, а нині наємні працівники.

Але були наємники у всіх часах, навіть в добі невільництва, ба навіть перед невільництвом. В історії світа невільництво не так дуже давнє, як можнаби собі думати.

Ми бачимо сліди існування заробітчан в документах старинної історії. В Біблії часто говориться про робітника, що має заробити свою платню. Греки дуже добре знали заробітчан побіч невільників і вільних працівників, і вони мали окремі означення, щоби відріжняти ті три категорії працівників. Ви знайдете їх в книжках про грецьке господарство**).

Очевидно, що наємна праця не поширювалася поки існувала конкуренція невільничої праці. Ті, що мали невільників, а були це богаті люде, не мали ніякої потреби вживати до праці заробітчан, чи купувати у вільних працівників.

Щойно при кінци римської імперії, коли зникло невільництво, вільні працівники і заробітчани заняли місце на економічній сцені;

**) Вільного працівника, майстра звано „деміюргом" — знамените слово, бо воно означає: цей, що працює для народу; заробітчанина називано „тет" — наймит; звичайно був нуждарем, найчастіше чужинцем.

але насамперед вільні працівники здобули перше місце і працівники заробітчани не мали тоді ще великого значіння. Чому?

Бо в тих часах існував тільки дрібний промисл, і не було іншого ринку, як мале місто середновічча; вбогий чоловік міг легко улаштувати на свій рахунок, як то кажеться, цебто отворити малий варстат, чи малу крамницю. На всякий спосіб, оскільки робітник був заробітчанином, то лише в своїй молодости, коли відбував свого рода вишкіл. Заробітчанство не було, так як сьогодні, дефінітивним станом; це був тільки переходовий час в житті робітника; наймана праця була тоді тим, чим є нині практика в деяких публичних установах.

Не моїм ділом викладати тут історію найманої праці в середновіччі. Карло Маркс дав її величавий образ. Скажемо тільки, що тоді, як дрібна торгівля малих міст, з повстанням великих модерних держав, поширилася (а сталося це менше-більше в часах Людвика XI-ого, та з отворенням кольоніяльного торгу в XVI-ім століттю) — тоді купці замість клієнтів зі свого повіту дістають, як відборців, мешканців цілих держав, або й цілого світа. Від тоді їм стали потрібні величанські капітали, щоби закладати великі варстати, фабрики, маґазини; тільки богаті капіталісти могли тоді вдержатися як самостійні продуценти. Навпаки ж ті, що не мали потрібних капіталів, не мали іншого виходу, як тільки винаймити свої руки капіталістам.

Сталось отже так, що силою подій велика частина, найбільша часть робітничого населення попала в заробітчанство: або тому, що ті люди не могли піднятись до степеня вільних працівників; або, що ті, які були незалежними продуцентами, не могли вдержатись супроти конкуренції багатих купців та попадали постепенно в категорію заробітчан.

Впрочім не треба аж завертати в минувшину та шпирати по книжках німецьких економістів, які основно прослідили цю область; за наших часів можна побачити те саме. За того покоління, до якого я належу, ми бачили цілі галузі промислу, що перетворились із самостійних варстатів у варстати підприємств з найманими робітниками.

Сорок років тому столярі Фобурга, Сен-Антуан були самостійними майстрами; вони виробляли меблі і продавали їх публиці. Люде з провінції, що приїздили у Париж, радо купували меблі у тих малих фабрикантів. Та великі підприємства встановились і крок за кроком витискали тих малих столярів. Ми бачили, як вони завзято боронилися і це булоби драматичне і повчаюче оповідання, якби розказати їх агонію. Ми бачили, як ті наші столярі пускалися самі шукати клієнта, що їх залишав. В деякі дні тижня на бульварі Рішара Лєнуара вони виносили свої крісла, столи, фотелі, щоби продавати їх публиці, наче на ярмарку.

Проте не треба думати, що ця еволюція мала такий остаточний і неминучий характер, як це думав Карло Маркс і навіть більшість економістів.

По перше, існує велика область селянської продукції, в якій самостійний працівник не тільки не щез, відступаючи місце найманому, але сталося зовсім навпаки. Мала сільська власність далеко краще оборонилась, ніж малий промисл, з причин, яких не маю змоги тут виводити; ба навіть сталося це вже перед війною.

Нині не тільки, що нема вже мови про її заникнення, але навпаки велика війна піднесла велике число сільських робітників до стану

властителів, вільних і незалежних селян. По війні в цілій середущій і східній Европі, в Росії, Румунії, Греції, Чехословаччині, Латвії і інших надбалтійських державах, проголошено закони, які вивласнили великі посілости, розділяючи їх на части, щоб передати їх в руки селян. Ось вам міліони вчера ще хліборобських заробітчан, які нині є самостійними продуцентами — я не кажу, що всі вони стали власниками, бо в Росії по большевицькій революції власність землі належить теоретично державі, але мала це ріжниця для селян, бо вони продають свобідно вироби землі*).

Отже тільки в царині властивого промислу можна піддержувати тезу, що наймана праця стає загальним явищем. Але навіть там самостійний працівник ще не загинув. Ми бачили подію, якої не передбачив ані Карло Маркс, ані комуністи, що у хвилі, коли завмирає стільки професій, повстають малі промисли, так як у лісі, біля старих повалених пнів ростуть нові деревця і заступають їх. Гляньте тільки на вулицю, скільки тут нових варстатів і майстерень для направи авт і роверів, для виробництва і направи фотографічних апаратів, чи радія.

Та ми не перечимо, що заробітчанство поширилося, що питання, чи воно має стати загальним устроєм праці, чи навпаки треба повести рішучі заходи, щоби його повалити, — не мало перворядного значіння; воно представляє собою, по правді сказавши те, що ми звемо соціяльним питанням.

Закиди проти наємної праці.

Але в такім разі треба поспитати, чи наймана праця є добром чи злом?

Не потребую вам казати, що для економістів-лібералістів загальне поширення наємної праці, це еволюція, яку треба вважати за добру і остаточну.

Чому? Бо вони кажуть, що заробічанство це свобода праці, яка не існувала при попередніх усторях. Працівники продають свою працю, працю своїх рук, ба навіть свою особу, але вони продають все це по згодженій ціні, таксамо як селянин свої харчі. Можна було колись говорити, що та свобода ілюзорична, бо робітник не мав способу знати і згодити ціни, не зрозуміла; але відколи існують синдикати (профес. союзи) і колєктивні договори, то не можна твердити, що нема вільної згоди і продажі праці, так, як продажі продуктів.

В наємній праці знаходить робітник — кажуть вони — те, що він потребує, а саме забезпеку постійної винагороди праці. А він саме цього потребує, бо не може так, як промисловець, купець чи навіть малий майстер наражуватись на ризико страти, ні навіть на змінчивий дохід з дня на день. Треба, щоб він міг числити на свою тижневу чи місячну сталу платню.

Вкінци можна теж, з точки погляду загальної пожиточности, ствердити, що наємна праця створила новочасну господарку. Вона дозволила зосередити сили праці в руках провідників промислу, а тимсамим виконувати великі роботи, які перетворили світ і збільшили богацтво у великанській мірі. Очевидно з цього користає теж частинно й робітнича кляса. Коли повалиться систему найманої праці, то який лад поставиться на її місце?

*) Писане в часі НЕП-и. Сьогодня по колєктивізації, селянин цього права не має. — Ред. К. Р

Навіть большевики, які знесли власність, не були в силі знести найманої праці. П. Еріо по повороті з Росії твердив, що вони її тільки узагальнили.

Проте мимо цієї апольогії число противників найманої праці щораз зростає.

Сьогодня не тільки соціялісти чи синдикалісти вписують на чоло своєї програми повалення наємної праці; не тільки кооператори, як я вкажу небавом, але й міщанство! Принайменше є між ними представники великої політичної партії у Франції, партії радикалів-соціялістів.

Бо треба знати, що радикально-соціялістична партія старається відмежувати себе на право від реакційної, католицько-монархістичної партії, і на ліво від комуністичної партії.

Треба було отже знайти, головно перед виборами, соціяльну програму, яка окреслювалаби досить виразно цю подвійну різницю.

Що до різниць з партією соціялістів-комуністів, справа легка. Радикали кажуть: ми задержуємо приватну власність; тимчасом комуністична партія хоче її повалити.

Але звертаючись на право, треба знайти теж якийсь критерій, а це було не так легко.

Але ось він! Повалення заробітчанства! Партія радикалів-соціялістів голосить: з одної сторони в противенстві до комуністів ми хочемо зберігти індивідуальну власність; з другого боку, в противенстві до консерватистів, ми хочемо повалити найману працю.

Повалення заробітчанства стало від 20-ти років провідним кличем всіх заяв партії радикалів-соціялістів. Мілєран, Вівіяні, Бріян, навіть Клємансо, — всі це повторювали. Наведу один уступ з недавно виголошеної промови сучасного президента партії радикалів-соціялістів, колишнього професора ліонського університету п. Еріо:

„Ми виконали в періоді, що попередив війну, нашу політичну програму; нашим обовязком є розвинути тепер нашу соціяльну програму.

„Ми є приклонниками приватної власности, але ми думаємо, що найліпшим способом для її оборони є протиділати надуживанню її деякими посідачами.

„Дехто дивувався, коли ми голосили, що наймана праця не є остаточним устроєм праці. А проте це є твердження, перед яким не вільно завагатись нікому, в кого республиканська совість“.

Ось вам заява, справді рішуча: в кого є республиканська совість тому не вільно вагатися в питанню, чи треба піддержувати лад наємної праці!

Анальогічні заяви знайдете в маніфесті Ліги Прав Людини, та в статтях її президента П. Фердинанда Біїссона. [1]).

І ми кооператори теж, так я говорив недавно, піддержували від 30-ти років цю саму тезу, що наємної праці не можна визнати остаточним устроєм, ані навіть довготривалим в майбутності.

Що-ж бо спонукало нас вірити в упадок системи наємної праці? Відомі змагання робітничої кляси а разом з тим і причини загальної натури.

---

[1]) Такі заяви появилися теж на виборчій програмі лісти християнських демократів п. Марка Саніє, хоч соціяльна католицька школа так само, як і ліберальна економія, вважає наємну працю остаточним ладом, згідно з волею провидіння.

а) Безплодність праці.

Головний закид: наємна праця не дає сьогодня того висліду, що давала на протязі віків.

Ми признаємо, що за минуле століття наймана праця витворила такі багацтва, що вони дозволили европейським націям проковтнути сотки міліярдів в часі війни, не руйнуючи, ані не бідніючи так дуже. Так, але сьогодня наємна праця видає щораз менше осягів; робітник відказується продукувати, зглядно щораз більше ограничує видайність своєї праці.

Коли наємна праця була продуктивною в минулому столітті, то на це зложився цілий ряд економічних причин, в подробиці яких не буду тут входити; але вже й з самого початку вона мала ту ціху непродуктивности. Чому? Бо, як я вже говорив, робітник заздалегідь позбавлений права на продукт своєї праці, а тимсамим він не цікавиться її вислідом.

Товчок особистого зацікавлення, перспектива, що хто сіє, той і збирає, вже не існує. Що-ж остається як заохота до праці?

Залишається, правда як не товчок, то принаймні санкція: страх перед звільненням. Але ця боязнь утрати заробітку, це форма насильства. А кожне насильство, будь воно в старинній формі невільництва, чи в модерній заробітчанства, зможе видобути з чоловіка тільки якесь мінімум. Робітник буде виконувати тільки це конечне мінімум, щоби не стратити хліба, понад це не зробить нічого.

Треба отже знайти якийсь інший товчок, що ітнував колись в історії праці і таким є почуття професійної чести, професійної совісти, або що найменше почуття любови творця до виконуваної ним річи. Але цей останній товчок щез із поділом праці та введенням часткових робіт, які не дозваляють робітникові бачити, ба навіть розпізнати продукту своєї особистої праці. А професійна совість заникає теж в міру, як збільшується ворожнеча й ненависть між працедавцем і робітником. Робітник з хвилею, коли почуває, що його використовують, не думає, що йому совість наказувала працювати як найліпше.

Я казав, що такі почування не появилися щойно вчера. Вони існували у всіх часах і були навіть на початку; на це можнаби навести багато доказів. Я говорив, що в Біблії можна знайти чимало заміток про заробітчанську працю; почуєте навіть з уст Ісуса висказ, цілу критику найманої праці:

„Добрий пастир віддасть життя своє за свої вівці, але наймит, якому ті вівці не належать, коли побачить вовка, спасає себе та лишає стадо. Він втікає, бо він є тільки наймитом і зовсім не клопочеться вівцями“.

Ось що Христос думав про заробітчанську працю, працю наймита. Коли вільний працівник, „цей, якому належить стадо“ (вважайте на ці слова, які саме означають посідання знаряддя праці) віддається з душею свому завданню, то навпаки заробітчанин приносить тільки злу волю і при першім алярмі кидає роботу.

б) Соціяльний антаґонізм.

Інший закид, з точки погляду публичного інтересу, є цей, що наймана праця витворила антагонізм поміж інтересами працедавця

і інтересами робітників. Вже дуже давно, коли ще навіть не існувало соціяльне питання, як таке, великий англійський економіст Рікардо сказав, що стопа зиску зміняється в противному напрямі, як стопа платень.

Економісти оптимістичної школи збивали це твердження, говорячи, що навпаки, стопа заробітньої платні і стопа зиску можуть рівнобіжно рости, коли збільшується виробництво, як приміром в Америці, або в краях з дуже високо розвиненим промислом, де бачимо дуже високі зиски і дуже високі платні, вони йдуть разом, а тим самим не має там антагонізму, тільки навпаки, панує солідарність інтересів.

Цей аргумент мене не переконує.

Коли Рікардо каже, що зиск є нині в протилежному відношенні до заробітчанської платні, то він очевидно розуміє під цим, що є рівне. Бо чи треба аж говорити, що коли маємо ділити торт, то кусники будуть тим більші, чим більший є торт? Але коли візьмемо якусь частину, то очевидно, що коли її поділимо поміж заробітчанські платні і зиски, то те, що залишиться більше по одній стороні, буде бракувати по другій.

Це є антагонізм інтересів, котрий виступає щораз виразніше серед робітників у виді страйків і саботажів праці, а по стороні працедавців зусиллям зменшити платні і продовжити час праці, льокавтами, організаціями страйколомів та іншими, так добре відомими способами.

в) Незабезпеченість працівника.

Коли перейдемо від точки погляду публичного інтересу до інтересу самого робітника, то легко зрозуміємо, що лад наємної праці йому видається незносним. Він не відчував цього колись так, як тепер, і ось чому:

Ми пригадували, що всі підручники політичної економії вихваляють, як головну вигоду системи наємної праці, те, що вона забезпечує робітникові будуччину. Його платня є постійним доходом, доходом наперед відомим, певнішим як здогадні доходи з дивіденди.

Так, але власне цеї певности завтрішнього дня заробітчанство зовсім не дає! Виходить, що робітника обшахровано, бо він, зрікаючися контрактом праці власности виробів сього труду, в заміну рахував саме на цю забезпеку. Але він тої власноти збувся за ніщо, бо ніякого такого забезпечення не має.

Певність завтрішнього дня не існує для робітника, бо його можна видалити кожної хвилі. Треба добре придивитися, що поправді уявляє собою ця умова праці. Це слово „умова“, що його вживають юристи, каже тут сподіватися чогось подібного до умови подружжя, умови продажі, до контракту винайму, себто взаїмного зобовязання, обіцянки виміни. Але нічого подібного ви не знайдете в умові праці.

Коли робітник шукає за роботою і явиться перед фабрикою, перед великим торговельним підприємством, то там йому вручають (звичайно робить це сторож фабрики) аркуш паперу з багатьома рубриками, які треба виповнити, так само точно, як тоді, коли стараємося про пашпорт (відколи наложено на нас цю пекольну повинність).

Ось що там стоїть, [1]) кілько питань, стільки разів робітник має відповісти:

1. Національність? 2. Число дітей? 3. Навести пять останніх занять? 4. В кого? 5. Адреса. 6. Вступив дня? Виступив дня? 7. Рід праці. 8. На випадок перерви праці, з якої причини? 9. Скільки плачено вам за годину (основна платня). 10. Чи можете предложити відпис із вашого судового реєстру? 11. Чи мобілізований до війська? 12. До якої формації? 13. Чи ви були ранені на війні? 14. Вкажіть імена осіб, які знаєте 15. Хто вас поручає? 16. Якого бажаєте заняття?

Виповнити рубрики і підписати!

Покім коли робітник має щастя і одержить прихильну відповідь, він підписує т. зв. умову:

„Підписаний признає і заявляє, що знає загальний правильник вивішений у варстатах. Він годиться на цей правильник і заявляє, що буде йому повинуватись без застережень“.

Чи він його направду знає, чи ні, це не має ніякого значіння. Треба, щоб він підписав. А на кінци ця звичайна, найважніша клявзуля:

„Робітник задержує повне право опустити підприємство в дні, в якім схоче, за одногодинним попереднім повідомленням підмайстра. Він має право вимагати безпосередньої виплати платні, у хвилі свого відходу. Згідно з засадою взаїмности підприємство має право подякувати йому і звільнити його на таких самих умовах“.

Ця остання клявзуля є свого рода архитвором. На погляд здається, що вона подиктована виключно бажанням забезпечити свободу працівника. Ви свобідні відійти, кажеться йому, коли вам тільки сподобається. І тільки ізза оправданої взаїмности працедавець задержує собі таке саме право. Очевидно, тільки ця друга частина клявзулі, на основі якої можна звільнити кожної хвилі робітника, має значіння. А впрочім навіть якби не було такої постанови, то можна робітника звільнити за 8-мо чи 15-ти денним вимовленням, що зветься речинцем виповіди.

Чи-ж існує якесь винагородження для робітника, який майже ціле своє життя провів у фабриці і якому скажуть одного дня: мій добрий чоловіче, я не маю нічого вам закинути, тільки ви вже дещо за старі, я не можу вас далі держати?

Ні! Це є чоловік, якого життя зломане, бо він ніде не знайде праці, з цеї самої причини, за яку його й видалено. Він не матиме права на ніщо, хіба на 15-ти денну платню.

Існує вправді стаття в цивільному кодексі, яка каже, що на випадок розвязання контракту одною стороною, друга може жадати відшкодовання; одначе судівництво завжди проголошувало — не без оправданих причин під оглядом юридичним — що робітник не має ніякого права на відшкодовання, з виїмком, коли він може доказати злу волю працедавця зашкодити йому; але перевести такий доказ майже неможливо; працедавець може завжди сказати, що він не зобовязався держати робітника по віки вічні.

Ми бачимо отже направду розпучливе положення. Для старого робітника воно нині дещо злагіднене законом про робітничу пенсію, хоч по правді не богато! А ще до того, цей закон пристосовується щойно по 60-ім році життя, а чейже робітника можна віддалити на довго перед цим речинцем.

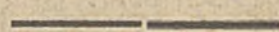
[1]) Наводимо за книжкою п. Діброа, члена Генеральної Конфедерації Праці, п. з „Промислова Республика“.

Система наємної праці не забезпечує робітника теж під іншим оглядом: вона не хоронить його перед безробіттям.

Безробіття являється одною із загадок економічного світа. Що робітник, який потребує і хоче працювати, зневолений йти від дверей до дверей, одержуючи завжди цю саму відповідь: нема для вас праці, і це наприклад в роках зараз після війни, коли ціла Европа була до перебудови — ось що нам незрозуміле! А проте так є. Є міліони безробітних в Англії, Злучених Державах і по інших краях. Оскільки Франція подекуди охоронена від цього, то тільки тому, що її населення невистарчаюче, і що вона сама приневолена кликати до себе робітників-чужинців *). Одначе великі промислові краї страждають від безробіття, яке коштує їх майже стільки, що сама війна.

Але навіть в нормальних часах існує безробіття! Система найманої праці витворює, ба навіть і вимагає свого рода запасу незанятих робітників, з якої промисл може черпати, зглядно відкидати потрібну чи злишну йому кількість рук.

Ось чому і ми вдоволяємося тим, що вже сказано, хоч можнаби присвятити цьому питанню богато місця. Наємна праця в очах кооператорів, а рівнож і по думці многих людей навіть із т. зв. умірковaних, являється устроєм, якого не можна признати нормальним і остаточним.

Історична роля, яку може відограти кооперація.

З недавно виданої книжки „Współczesne ideje społeczne“, Warszawa, 1933, подаємо в скороченні один з головних уступів. Авторів — відомий поль. соціоцьог-солідарист, професор Школи Політ. Наук у Варшаві. Розглядаючи доктрину бельгійського теоретика етичного соціялізму Г. де-Мана, автор при цій нагоді висказує цікаві думки про кооперацію.

Де-Ман каже, що нашим провідником на шляху поступу має бути не кількосне, а якісне бажання щастя. Гаразд. Але що таке поступ?.. З усіх означень найбільше мені відповідає наступне: поступ стоїть у прямім відношенню до панування людини над природою (поступ технічно-продуктивістичний) і у відворотному до панування людини над людиною (поступ свободи, гуманітарний)... Досі на просторі історії моменти гармонії між продуктивізмом і гуманітаризмом були радше виїмками, але ми все до них повертаємо, бо вони видали без числа матеріяльних і духових скарбів, які є відтак кормом для пізніших епох дізгармонії.

Якщо порівняємо грецьку демократію з епохи перських воєн з Грецією Филипа і Олександра Вел., або римську демократію з доби пунійських воєн з Римом Цезарів — то в обох випадках бачимо між тими двома періодами, як переходяче явище — демагогію.

Вільний народ в міру росту своєї держави, марнів духом і врешті заломився, не зумівши зорганізувати вільної праці на велику скалю. Його наступник — деспотизм; він зорганізував працю під примусом, але на довгий час спорожнив живе джерело праці: свободу і віддав античну цивілізацію на жир диким, але свобідним ордам варварів.

*) Францію рятує від безробіття головно посідання величезних і малозалюднених кольоній, куди відпливає богато франц. населення. — Ред. Кооп. Респ.

(Далі автор згадує про цехи з доби пізнього середньовічча, в яких була зглядна гармонія продуктивізму й гуманітаризму, бо челядник не був в пониженню, а селянин був радше чиншівником).

В пізнім середньовіччу продукція, на загал, була зорганізована демократично. Міський ремісничий продуцент працює в демократично зорганізованім цеху. Мужик платить февдалові чинш, який, на нашу нинішну мову, є і арендою і податком, а за те він може свобідно розпоряджати своїм продуктом.

Зате торгівля в тому часі не є зорганізована демократично. Міські ремісники бажають удержати монополь продажі своїх виробів на міському ринкові; вони дозволяють привозити до міста лише такі товари, яких самі не прудукують. Тому, що цех визначає ціну за ремісничий виріб, отже селяни-споживачі мусять ту ціну платити, навіть тоді, як вона висока. Заводити якісь винаходи, що подешевлюють і улекшують продукцію, — це вимагало дозволу цеху.

Ця тісна, наче поліційно регульована система обміну очевидно розпряглася, а разом з нею упали й цехи. Але тим чинником, що її розложив, не була якась демократична організація споживачів, тільки окремі торговці, що рекрутувалися найбільше з виїмкових ремісників, які мешкали у виїмкових містах.

В цей спосіб демократична організація продукції в злуці з аристократичною організацією обміну упала і сама підпорядкувалася цій останній. Перші великі підприємці в модерному стилю виросли знову з купців і вони згодом надали й самій продукції аристократичний характер.

Сьогодня організація виробництва є маркантно аристократична, а зате в організації торговлі зарисовується могутній рух до масової, демократичної мобілізації споживання.

Я маю на думці кооперацію споживачів.

Упадок демократичних цехів під впливом аристократичної торгівлі, здається, потверджує думку, що на довшу мету, у всесвітньому розмірі, торгівля регулює продукцію, а не навпаки. Продукція, якаб не була її організація, ніколи не може дійти до такої досконалости передбачування, щоби могла точно пристосуватися до консумції. Зате організоване спожиття може себе само оцінити куди лекше і в цей спосіб узалежнити від себе продукцію.

Отже сьогодні перед масовою організацією споживання і торговлі відкривається можливість узалеження від себе продукції, а тим самим здемократизування її.

В перспективі господарської історії доктрина рочдельської кооперації робить враження геніяльного винаходу, бо через неї організується сьогодні на кріпких демократичних підвалинах якраз торгівля — ця, що була Ахілевою пятою середньовічної демократії праці.

Рочдельська кооперація відповідає обом вимогам поступу: продукційній, бо вона справніша, ніж приватна торгівля, і гуманітарній, бо вона демократичніша від неї. Отже це є власне та нова, якостево ріжна від буржуазних, демократична господарська установа, якої бажає де-Ман.

І саме для зорганізування тої нової установи є потрібні ті всі нові громадянські чесноти, відмінні від чеснот буржуазії, та сама якостева вища робітнича етика, до якої де-Ман так гаряче закликає.

Скооперування торгівлі й промислу не є зовсім конечністю, яка

мусить сама прийти, але — як про це можемо думати на основі історичного досвіду — є можливістю. Тільки ця можливість вимагає трьох умов, а саме: 1) економічної програми, 2) високого розумового рівня, 3) високого рівня моральности.

Економічну концепцію вже відкрито. Доктрина кооперації, доповнена доктриною новопрудонівської мішаної господарки*) веде господарське життя в напрямі його демократизації, справедливого поділу дібр і справнішої організації виробництва і споживання.

А високий інтелєктуальний і моральний рівень — то власне проблєма творення нової людини з новими поняттями і новою етикою, людини кращої, то значить продуктивнішої і гуманнішої, як нинішня. Де-Ман порушує власне цю проблєму і тому його погляди так тісно вяжуться з тими всіми думками, які мають на цілі будування кращої майбутности.

Єжи Курнатовскі.

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з творів кооперативних письменників.

Ф. ШТАУДІНҐЕР. Мораль, як основа кооперації**).

В завданню кооперативи ховається вся її мораль. Одним це може здаватися смішним, декому знову грішним. Бо що має спільного мораль зі закупном гороху чи сала, цукру або селедців? Ми-ж сьогодні привчені до того, що мораль має існувати десь собі поза життям, але не в ньому; вона — додаток до страви, але не зміст самої страви. Так вона собі й проходить десь обік життя і не встряває в нього.

Але не думаймо, що набування всіх тих буденних річей це річ цілком маловажна також для вищого, передусім для етичного життя! Ми-ж майже всі проводимо більшу частину життя за витворюванням і набуванням предметів матеріяльної потреби. А тому що нині скрізь є поділ праці, отже кожний вирібник якогось предмету є приневолений набувати вироби других людей. Але для тої цїли він мусить теж посідати якісь добра (коли не брати на увагу давних часів грабіжництва і невільництва). Він приневолений обмінюватися з другими. Він дбає про них, вони про нього. — Є тільки питання, чи ця виміна має оставати невпорядкованою, залежною від випадкової подачі й попиту та підчиненою жадобі зиску, чи, може, на місце того всього має вступити громадське регулювання. Однак в кожному разі люди вступають у особисті взаємини з оказії того, як вони продукують річи та як їх між собою обмінюють. І тим визначується в суті річи їхня воля одних до других, а не під впливом самих поучень або моральних наук. Як ми це бачили у світовій війні, їх моральні взаємовідносини є зовсім інакші в мирі, аніж в часі війни; інші були за панщини й неволі, ніж за вільної торговлі; отже іншими будуть вони й за громадського господарства. Хоча цілком без моралі не було ніколи жадне господарство, то громадське вимагає вищої моральности, такої, яку нам виробила теоретично вища релігія і фільософія.

*) Цю доктрину автор викладає в іншому розділі книжки. Це концепція творення (в деяких залузях господарства) підприємств спільними силами споживачів, персоналу і приватного капіталу.

**) З книжки: „Die Konsumgenossenschaft". (1919).

Засади тої поведінки втискаються теж самі непомітно в наш особистий спосіб думання й почування і оставляють незатерті сліди. Людські взаємини і настрої укладаються залежно від того, чи з призоду матеріяльних дібр люди спорять між собою або панують одні над одними, чи врешті є приневолені до співпраці зі собою. Преці вистане тільки відкрити очі, щоби побачити, що сьогоднішня дика конкуренційна боротьба груп продуцентів відзеркалюється в цілій поведінці дотичних людей між собою. Ця боротьба за більший зиск, за економічну силу й упадок крутиться коло вугля й заліза, збіжа і вина, одягу й домашнього статку.

(Далі автор вказує на те, що в світі торгівлі є суперечність: один одному ворог з конкуренційних причин, але разом всі вони приневолені вимагати для себе свободи і рівноправности. В кооперативнім світі нема такої суперечности. Одиниці тим краще, чим більше таких самих, як вона, чим більший скооперований гурт; бо добро одиниці є в добрі загалу і навпаки. Ось мораль кооперації).

Отже це відношення одиниці до загалу має в наслідку теж зміну відношень одиниць між собою, зміну етики.

Кооператива скупчує бажання одиниць і скеровує їх до одної спільної мети.

Коли тут може бути якийсь спір, то хіба за те, якими дорогами найкраще йти до цеї цілі. Зносини з тими, що вступають з кооперативою у службові чи торговельні стики — при добрій волі — не мусять носити характеру боротьби за існування; вони рішатимуться на основі права й договору. Таким чином кооператива вносить в наше життя елємент, що був тугою всіх кращих релігій: мир на землі! Як би то все могло бути інакше, коли б люди вели боротьбу всі одностайно з природою, замісць між собою взаїмно, якби вони захотіли добувати потрібні їм до життя предмети спільно, а не серед таких суперечок, як це діється!

Далі: кооперація не вчить нічого з тих штук, що їх зовуть „діловою тайною", ані теж фалшу й підступу. Признаємо, може трапитися і в кооперації неправда й неретельність. Але вони не випливають неминучо з природи кооперації.

Для кооперативи правда є прямо внутрішньою передумовою успіху. Пані Беатріче Вебб каже: „Громадський змисл і ширше розуміння соціяльних і господарських завдань, це „звичайні" прикмети кооперативного працівника. Свідомість того факту, що тут не мається жадного інтересу обманути когось ради зиску, збуджує в інших довіря".

Торговля навчила нас шанувати контрагента, як рівну людину. Але для торговлі це тільки зовнішня передумова, без якої не булаби можливою ніяка торгівля. Для кооперації це суть і ядро річи. Вона в самих своїх основах спирається на рівности членів. На тій рівности спирається вільне співробітництво і з неї випливає засада справедливости. На тих основах виростає цвіт любови до людини, товариського почування. Правда, справедливість, братня любов — не можуть розцвисти на жадному іншому грунті, окрім такого, де людина вільно співділає з людиною. А тому, що кооперація по своїй природі мусить розвивати ті чесноти, отже і з цього боку приходить товчок до їх плекання.

Але й одиниці самій по собі дістається від кооперативи заохота до доброго. В одному меморіялі саксонського міністра Мецша, адресованім до краєвих станів, було таке місце: „Ось так, споживчі ко-

оперативи являються місцями, де з успіхом плекається і практикується самопоміч, почуття відповідальности і самоуправління“.

Але кооперація це не є одинока ціль, до якої варто нині стреміти... Треба сказати ясно: кооперація це нині необхідна база, але не остаточна ціль буття. Нею є і буде людська особа. Для неїж є чимало цілей і завдань.

В родині і в народі, в державі і вихованню, в науці і мистецтві, і як що під релігією розуміти не формалістичну конфесію, а релігію життя, то і в релігії ховаються безмежні цили, варті наших зусиль (бо релігія це найглибше стремління до вияснення життя). Передумовою для досягнення тих ідеалів є спільнота, громадськість. Оскілько отже кооператива внутрі і на зовні є такою спільнотою, остілько вона має уморальнюючий вплив на своє окруження.

ЕРНЕСТ ПОАССОН. Етика кооперації*).

„Кооперація це не тільки шильд, це — зоря“. Ш. Жід.

Кооперація здійснює солідарність.

Твердження, що кооперація сама по собі означає певну мораль, що вчить людей жити спеціяльним способом — булоби викривленням нашої думки. Але нема сумніву, що ця чи інша моральність — знаходить або не знаходить для себе підложжа в розвитку кооперативного руху.

Так пр. можна ствердити, що кооперeція, це знаменита школа практичної солідарности.

Ідея необхідної для людей солідарности, протилежна боротьбі за існування, втішається нині найбільшим числом визнавців, хоч в дійсности вона сама по собі ще не здібна регулювати в нинішні часи суспільних відносин. Солідарність кляс це провідна думка всіх професорів соціяльно-консервативного напрямку, це любимий коник у промовах офіціяльних представників уряду та оборонців великих приватних інтересів. Конечність солідарности вони доказують аргументами з біольогії, соціольогії, права та всіми іншими; але проповідь солідарности буде завжди оставати голосом вопіючого в пустині, коли що іншого говоритимуть факти. А власне фактом є, що громадянство під економічним оглядом є поділене на кляси, і не вистане кричати на весь голос, що вони скасовані, бо мимо того вони існують далі.

На ніщо не здасться ширити ідею солідарности, якщо її не здійснюється; а здійснюється вона якраз в кооперації. Тут кожний учасник чується солідарним зі своїм сусідом; добро одного це добро усіх. Він знає, що сам один не бувби в силі осягнути цих користей, що йому дає гуртування; щойно спільне обєднання всіх споживачів скріплює їх силу.

Кооперація є школою солідарности — тому, що вибігає поза межі учасників кооператив. Вона не затіснюється в даній групі людей, не поминає других і не протиставить одних другим.

---

*) Секретар Націон. Федерації Кооп. у Франції, автор широко відомої книжки „La Republique Coopérative“, з якої взято й цей розділ, дещо скоротивши його.

Моральність споживача і продуцента.

Можливо, що моральних систем є чимало, але, в кожнім разі, є дві, що відповідають двом господарським становищам: можна говорити про моральність споживача і моральність вирібника.

Моральність вирібника сьогодня дуже в моді: ця ідея часто панує в консервативно-суспільних середовищах, але має теж ісповідників серед приклонників суспільних змін. Вона полягає в ідеалізуванні продукції: продуцент це творець, його діяльність ушляхотнює і підносить людину, додає йому гідности. Ця мораль робить кожну людину істотою, достойною найвищої пошани, а працю — святою річю, що ставить людину вище тварини. Одним словом, ця мораль зводиться до пошани праці: людина через працю висвободжується з кайданів рабства, в рівній мірі суспільного, як і зглядом природи.

Ми далекі від того, щоби не визнавати такого погляду на працю, але думаємо, що можна до праці підходити також з іншого боку.

Чи продукція це ціль сама в собі? Чи це має бути праця для праці? Змагання ради змагання — щось як мистецтво для мистецтва?

Кооперативна республика ставить собі за ціль задовольнювання потреб. А хіба дбання про добробут людства, любов до життя — хіба це не найглибша і найліпша мораль?

В цей спосіб мораль споживання наближується до моралі старинних народів, які вчили людину кохати життя згідно з природою.

Що більше — в кооперативній республиці щастя одиниці є щастям усіх; отже нема там моральности егоїста. Через те заспокоювання потреб тут обмежене кількістю засобів спожиття, станом продукційних сил, винаходами і технічним поступом.

Кооперативна віра.

Хто зможе колинебудь счислити ті жертви і посвяти, що їх родила і все родить в сірих масах скромних борців кооперації кооперативна віра та надія в її перемогу? Ми мусілиб списати цілі томи, якби хотіли розказати історію тих тихих подвигів, нераз таких простих, наївних, а нераз захоплюючих, — історію про тих боєвиків спільництва, що посвячували свій час, здоровля і свої ощадности на те тільки, щоби „їх кооператива“ могла жити. Немає кооперативи, яка б не завдячувала свойого існування посвяті та безінтересовности. Сотні й сотні тисяч малих людей проводили тут і проводять дні і ночі, тижні й літа безплатно, виключно тільки в інтересі загального добра, віддаючись праці в управі скромного кооперативного товариства, виконуючи чинности крамаря, рахівника або інкасента.

Це відомі факти. А однак не завадить їх пригадати новикам і ширити їх серед тих, які, не знаючи кооперації, її легковажать або навіть поборюють.

Отже існує „кооперативна віра“, віра, що є моральним двигуном для тисячів людей, вірних свойому товариству. В певних хвилинах здається, що у многих осіб вона приймає релігійний характер. Многі з поміж тих, що практикують культ кооперації, булиб счудовані, якби їм дали зрозуміти містичнй характер їх запалу!

Практична мораль кооперації.

Якщо й буває, що деякі кооперативи розуміють своє завдання з чисто матеріяльного боку; якщо декотрі й не свідомі того, яку вар-

тість має суспільна зміна, що її робить кооперація, то все таки більшість має основне розуміння своєї моральної ваги і присвячує суми, нераз дуже поважні, на так звану суспільно-громадську діяльність. Бажання такої діяльности у деяких кооператив доходить до того, що вони цю власне діяльність вважають метою кооперації. Деякі доходять навіть до погляду, що без суспільної діяльности кооперація не булаб варта своєї назви.

А це теж випливає з суспільно-етичного підложа кооперативної ідеольогії.

З КООПЕРАТИВНОГО І ГОСП. ЖИТТЯ.

Польська і українська молочарська кооперація в р. 1932. Цей рік був дуже тяжкий для кооперативного молочарства в Польщі, головно з причини упадку експорту та дальшої діймаючої знижки цін. Тому не від річи буде поглянути, як відбувся цей катастрофальний рік на польських молочарських кооперативах та їх союзах — як відомо, працюючих у далеко кращих від нас фінансових та організаційних умовах.

Перед нами річні звідомлення за 1932 р. всіх трьох польських молочарських союзів: „Звйонзку Спулдзєльні Млєчарскіх і Яйчарскіх" у Варшаві, „Звйонзку Господарчего Сп. Мл." у Познані та „Малопольскего Звйонзку Млєчарскего" у Кракові (з відділом у Львові). Ці три союзи більше менше розмежували між собою терен діяльности, після границь колишніх заборів і всі вони мають за собою ще передвоєнну традицію діяльности. Та висліди їх діяльности не однакові.

Зачнемо від справи найбільше діймаючої, від відомого спаду достави масла до союзів, при чому просимо звернути увагу головно на відсоткове відношення достави в р. 1932 і — для порівнання — в р. 1931. Для скорочення означатимемо окремі союзи місцем їх осідку (Варшава, Познань, Краків).

Спад достави масла за 1932 р. виносив в кільограмах.

	1931	1932	% спаду
Познань	3.587.466	2.228.084	37,8
Варшава *)	3.381.565	2.852.321	15,8
Краків	2.005.674	1.272.339	36.5

В очі впадає велика ріжниця спаду між Познанем і Краковом з одної, а Варшавою з другої сторони.

*) Звідомлення складане недбало, не подає цифри достави масла. Тому ми примушені взяти до рахунку число поданих кг масла, які звідомлення подає.

Для порівнання подаємо, що відношення спаду достави в укр. Маслосоюзі було за ті самі роки ось яке:

	1931	1932	% спаду
М. С.	2.428.012	2.140.401	11,8

Як бачимо — українська молочарська централя видержує катастрофу з найменшими втратами, хоч, як відомо, загальна економічна ситуація на терені її діяльности гірша, ніж в корінній Польщі. Це свідчить про більшу організаційну і торговельну пружність нашої молочарської кооперації та про більшу привязаність кооператив до своєї централі. Торговельна вірність в кооперативах Маслосоюзу була 86.66 %, тоді як прим. в Малопольскім Звйонзку всього 39.83 % (два інші союзи не подають, яка була у них торговельно-доставча вірність кооператив).

На жаль, ні один польський союз не подає перегляду цін, які він платив доставцям — молочарням у звітовому році і тому це надзвичайно важне кооперативне питання остає в тіні. А можливо, що тут скривається причина таких чи інших явищ з доставою масла до централь.

Всі три польські союзи мають сильне зменшення експорту масла, так що продавали майже виключно в краю. Краків — 96,5% всього доставленого товару продав в краю (вивіз 43.860 кг). Познань не обчислив цього відсотка, але подає (у своєму теж дуже скупому звідомленню) абсолютну цифру; 536.000 кг масла, що робить 24,1% всього збуту, значить в краю продано 75,9%. Варшава мала найменший експорт, бо на експорт дала не цілих 1/2 % всього обороту маслом (11.790 кг).

Для порівнання: Мослосоюз вивіз 96.696 кг, значить більш чим 5 разів менше, як Познань, але значно більше, чим Варшава і Краків. Збут в краю Маслосоюзу виносить 0,6%. Треба однак зазначити, що експорт в 1932 р. не був

для нікого догідною операцією, особливо з дальших сторін.

Збут в краю відбувався як гуртово такі роздрібно. Удержували детайлічних склепів:

Варшава 32, Познань ?, Краків 19. Маслосоюз 27.

Киньмо врешті оком на господарські висліди діяльности союзів. Звертаємо однак увагу, що крім торгівлі маслом у всіх союзах є ще й побічні операції. Познань виказує білянсову страту 34.121 зл., Краків 35.020 зл., Варшава надвишку 11.029 зл., Маслосоюз надвишку 3.167 зл.

К. К.

Сміливість картелів переходить всі межі. Підвишка цін вугля і нафти. Копальні вугля та їх конвенція (картель) очевидно набрали відваги до нового наступу на споживачів. Вже в початках вересня власновільно зменшили рабати гуртівникам о 5 до 10%, в наслідок чого гуртівники почали підносити ціни, щоби відбити собі на споживачах вугля свою страту на рабатах. В наслідок того ціна вугля в самій Варшаві піднеслася о 1—2 зол. на тоні і виносить 54—56,50 зол. за тону; на провінції не є виключене, що зріст цін буде більший.

Це очевидно додало відваги найблищим сусідам по фаху — картелеві нафти. Бо ось скоро потім нафтовий синдикат підніс цінv нафти о 2 зл. на 100 кільограмах, себто 2 сотики на кільограмі!

І одна і друга підвишка приходить серед найтящої господарської ситуації, яку можна собі уявити, ще до того при новій катастрофальній обнижці цін рільничих продуктів. Селянство — це поважний консумент нафти, бо елєктрифікація ще для нас пісня майбутности. Отже затія нафтових магнатів і то перед самим зимовим сезоном ударяє передовсім по селянству.

Також міське населення відчує прикро звишку цін вугля.

Громадянство догадується, що „патріотичний" великий капітал хоче тим способом відбити собі свої „втрати", які поніс через підписання пару міліонів державної позички. (Ця жертва м. і. дуже незначна, бо на кругло 250 міліонів субскрибованої позички великий промисл деклярував всього коло 10%!) Патріотизм капіталу звичайно дуже сумнівної вартости...

Не завадить ще звернути увагу на дуже зручну тактику обох названих картелів. Під весну вони дещо обнизили ціни, а під зиму — підносять. Весною і літом для них мертвий сезон — чому не „обнизити" цін? На зовні зроблено жест, публика вдоволена, а копальні... нічого не втратили. А приходить осінь — зявляються „нові непередбачені обставини" „калькуляційні трудности" і т. д. і ціну підноситься; не нараз, а на рати...

Деякі польські часописи апелюють до влади, щоби вона, маючи велику можливість натиску на картелі, зробила з неї ужиток і загальмувала безсоромність скартелізованого промислу.

Поверх 5 міліярдів довгів хліборобства! Як ілюстрація до питання, кому тепер найкраще „калькулюється" господарка, можуть послужити цифри про задовження хліборобів в Польщі, опубліковані міністерством рільництва.

Без залеглих податків і обезпечень село має 4,6 міліярдів довгів. З ними разом — понад 5 міліярдів.

На повищу суму складаються такі окремі позиції:

довгоречинцеві банкові довги 1.843.3 міл.

відсотки від них річно 154,9 міл.

довги парцелянтів 307,9 міл.

довгоречинцеві приватні довги (гіпотечні) 700 міл.

відсотки від них річно 84 міл.

короткоречинцеві довги в банках 904,8 міл.

відсотки від них — річно 70 міл.

короткоречинцеві, приватні 800 міл.

відсотки річно 120 міл.

довги з титулу меліорацій 82,4.

Чи пять міліярдів це для хліборобства в Польщі богато, чи мало? Очевидно, це залежить від того, який є річний чистий дохід хліборобства, бо-ж довги можна сплачувати лише з чистої надвишки біжучого господарства.

Відповідь на це питання найде читач у слідуючій замітці.

„Рентовність" селянських господарств у 1930/31 р. Преса подає, що появився черговий випуск Пулавського Інституту для досліду селянських господарств (досліди робляться на основі звідомлень кількасот господарств, які ведуть приписане рахівництво).

У звітовому році продуцентам платили такі ціни: пшениця 20,96—42,64 зл, жито 14,43—26,31, корова 254 — 377, 1 кг свині живої ваги 0.94—1.75.

Грубий прихід (вартість проданого і зужитого в господарстві) з 1 гектара був: 1926/27 р. — 542.19 зл.. 1927/28 —610.10 зл., 1928/29—585.32 зл.. 1929/30 —**498,81 зл.**, 1930/31—**379,06 зл.**

Чистий прихід обчислює П. Ін-

ститут так, що від суми готових накладів відчислює готові продукційні (не споживчі) видатки але без винагороди праці. Так обчислений дохід виносив з 1 га: 1926/27 р.—142 зл., 1927/28—**209.84 зл.**, 1928/29—148,86 зл., 1929/30—103,69 зл., 1930/31—**26,96 зл.**

Цих нецілих 27 зол. з 1 гектара це була та квота, з якої господар мав оплатити працю свою і своєї родини і сплачувати довги та відсотки від них!

Чи можна дивуватися, що селянство летить у пропасть все більшого задовження?

З ПРЕСИ.

„Причини розвитку українських кооператив“. Під цим заголовком приніс львівський „Курєр Львовскі“ передруком з „Газети Грудзьондскої“ невелику статейку, яка, може тому, що не писана у Львові, відбиває корисно від всього того, що давніше писалося в ендецькій пресі про українську кооперацію. Статейка навязує до опублікованої статистики кооперації в Польщі, з якої виходить що за три роки 1928 до 1931:

число жид. кооп. в зросло о 38%;
число укр. кооп. в зросло о 35%;
а число пол. лише о 9%.

(при чому стаття чомусь називає польські „паперовими“).

За 1932 рік число українських кооператив зросло далі о 3%, а ч. польських зменшилося о 1%, так що під конець 1932 р. було на території Польщі

польських кооп-в	6777
українських „	3369
жидівських „	928
і німецьких „	888

Отже у звязку з тими числами названа грудзьонська газета задає собі питання, які є причини відносного зросту числа українських кооператив і доходить до таких думок:

1) Українські кооперативи спираються на малих громадських організаціях, де всі один одного добре знають, де є легка контроля, а передовсім, де можна обійтися без коштовного урядництва (бюрократії). Щойно ширші обєднання громадських кооператив удержують постійний службовицький персонал; кошти утримання його розкладаються на більше число кооператив і на великий торговельний оборот. „Крім того треба з признанням піднести, що українські кооперативи ніколи не числять на фінансову поміч уряду і її не отримують“.

2) Українські кооперативи, підлягаючи загальним засадам контролі, є вільні від згубного політичного натиску, який на польські кооперативи робить правляча партія. Автор, очевидно мало поінформований, твердить, що українські кооп-ви є вільні від „старостинського натиску“, українські кооперативи працюють без „комісарів“.

Не знаємо блище, які є міжпартійні відношення по польських кооп. організаціях. Помиляється однак автор, коли думає, що українська кооперація вільна від внутрішніх труднощів, що випливають часом з політичних, а ще частіше і погубніше — з особистих інтриг і амбіцій. Що-ж до органів адміністрації, то, не маючи опікунських інтервенцій — стрічаємо на нашому шляху не одну груду, диктовану іншими мотивами (почelement) починаючи відмовою трафік, складів соли і под., а кінчаючи карами за українські вивіски та відомим „дубенським правом“).

Зокрема почуття, що лише те остоїться, що буде побудоване власними силами — почування дійсно чимраз глибше в наших кооперативних рядах — є сильним моральним двигуном українських кооператив.

Також відносно невелика покищо бюрократизація українських кооператив, в яких і досі ще працює чимало громадян фактично не за „платню“, а з ідеї — є джерелом життєвої сили цих кооператив. Не знаємо одначе, чи так буде завжди, бо вже є нарікання і в нас на зріст матеріялізму серед робітників кооперації. Не зашкодить отже нашим людям знати, в чому саме чужі вбачають секрет дотеперішніх наших успіхів. Може це причиниться до скріплення в наших рядах духа ідеалізму і пожертви для кооперативної справи.

Листування редакції.

Вп. *інж. В. Чапля*, Мункач. Одержали, дякуємо, піде. Просимо не забувати.
Вп. *І. Блажкевичева.* Про жіноцтво — використаємо; дякуємо.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78